

หลักการทางภาษาศาสตร์กับกลยุทธ์การแปลสำนวนภาษาไทยจาก

ฐานความเข้าใจวัฒนธรรม

Linguistic Principles and Translation Strategies of Thai Idioms through culture-based approach

สุวิทย์ชัย คชเพต

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

s.khotchaphetenglish@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อแสดงให้เห็นถึงหลักการทางภาษาศาสตร์กับการแปลสำนวนภาษาไทยและความเข้าใจวัฒนธรรมผ่านการใช้กลยุทธ์การแปลสำนวนไทย โดยผู้เขียนนำเสนอเนื้อหาแบ่งเป็น 5 เรื่อง คือ ความหมายและธรรมชาติของการแปล หลักการทางภาษาศาสตร์กับการแปลภาษาประเด็นทางภาษาศาสตร์ขององค์ประกอบทางความหมายและการเป็นหน่วยเสมือนวลีหรือวลีสำเร็จรูปที่เกี่ยวข้องกับสำนวนไทย การแปลสำนวนภาษาไทยและความเข้าใจวัฒนธรรม ตลอดจนการใช้กลยุทธ์การแปลสำนวนไทย ทั้งนี้การรวบรวมข้อมูลและตัวอย่างในบทความนี้ ผู้เขียนได้ทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักการทางภาษาและภาษาศาสตร์ มุมมองด้านความจำเป็นต่อการรู้วัฒนธรรมและที่ไปที่มาของสำนวนทั้งในภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ และการนำเสนอกลยุทธ์การแปลสำนวนไทยที่เหมาะสมทั้งหมด 5 กลยุทธ์ด้วยกันอันเป็นประโยชน์ต่อนักแปลชาวไทย

คำสำคัญ: หลักการทางภาษาศาสตร์กับการแปลภาษา, ความเข้าใจวัฒนธรรม, กลยุทธ์การแปลสำนวนไทย

Abstract

This paper aimed to demonstrate linguistic principles and Thai idioms translation and presented cultural understanding through Thai idioms translation strategies. The author has divided the content into five parts: 1) definition and nature of translation; 2) linguistic principles and translation; 3) linguistic issues such as semantic components and phraseology or multiword lexical unit related to Thai idioms; 4) translation of Thai idioms and cultural understanding; and 5) the use of Thai language translation strategies. The author reviewed literature related to language and linguistic principles, perspectives on the necessity of cultural knowledge, and the origins of idioms in Thai and foreign

languages. The author also suggested five appropriate translation strategies for translating Thai idioms which will be useful to Thai translators.

Keywords: Linguistic Principles and Translation, Cultural Understanding, Thai Idiom Translation Strategies

บทนำ

การแปลซึ่งหมายถึงการถ่ายโอน (transfer) ของภาษาจากภาษาหนึ่งไปยังอีกภาษาหนึ่งมีมาตั้งแต่โบราณ มีสาเหตุมาจากการเผยแผ่ศาสนาและอารยธรรม เริ่มจากการแปลหลักคำสอนจากภาษาฮีบรูเป็นภาษากรีกและละตินในกรณีของศาสนาคริสต์ ซึ่งในเวลาต่อมาได้มีการแปลเป็นภาษาอื่น ๆ ในยุโรป เช่น ภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมัน (Sofer, 1999, p. 19 อ้างใน ดิยู ศรีนราวัฒน์ และชลธิชา บำรุงรักษ์, 2558, หน้า 319) สำหรับปัจจุบัน ถือเป็นยุคสมัยที่มีการแปลข้ามทั้งภาษาและวัฒนธรรมมากที่สุด และเกิดขึ้นตลอดเวลา อาจเป็นเพราะได้รับอิทธิพลของภาษาอังกฤษในฐานะภาษานานาชาติซึ่งเป็นภาษาที่สำคัญที่สุดในโลกปัจจุบัน ทำให้เกิดงานแปลจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง รวมถึงแปลจากภาษาอื่น ๆ เป็นภาษาอังกฤษด้วยเช่นกันทั้งในการเขียนและการพูด นอกจากนี้ ด้วยความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีการสื่อสารรูปแบบใหม่ ๆ และความทันสมัยของการสื่อสารและการค้าระหว่างประเทศ ทำให้บุคคลมีการเรียนรู้และสื่อสารด้วยภาษาอื่นจำนวนมาก โดยจะเห็นได้จากการมีพจนานุกรมภาษาต่าง ๆ มากขึ้น ซึ่งจะทำให้มีการแปลข้ามภาษาที่มากขึ้นตามไปด้วย

โดยทั่วไปนักวิชาการมองว่า การแปลเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ สุพรรณิ ปันมณี (2555, หน้า 39) กล่าวว่า ผู้แปลต้องมีทักษะในการอ่าน การวิเคราะห์ การตีความ รวมไปถึงมีทักษะในการเขียนอีกด้วย การเขียนก็มีใช่เป็นการเขียนจากความคิดของบุคคลอื่น ผู้แปลต้องสมมติว่าตัวเองเป็นคนอื่น บอกเล่าความคิดของคนอื่นด้วยอีกภาษาหนึ่ง นั่นหมายความว่าผู้แปลต้องใช้หลักภาษาถึง 2 ชุดและความเข้าใจด้านสังคมวัฒนธรรมอีก 2 ชุดของภาษาต้นทางและภาษาเป้าหมาย ดังนั้นจึงต้องตระหนักถึงความจริงเมื่อทำงานแปลเพื่อให้ได้งานที่มีความลุ่มลึกและละเอียดอ่อนทางสังคมวัฒนธรรมที่อยู่นอกเหนือไปจากตัวภาษา ตลอดจนผู้แปลจำเป็นต้องสามารถวิเคราะห์เปรียบเทียบโครงสร้างไวยากรณ์และความหมายของทั้งสองภาษา และสามารถถ่ายโอนจากภาษาหนึ่งไปยังอีกภาษาหนึ่งให้ได้ครบถ้วน ไม่ว่าจะเป็นการถ่ายโอนด้านลีลาภาษา (stylistic) หรือประเภทของงานประพันธ์ (literary genre) จึงต้องทำให้เกิดความสมดุลกัน ตามความเห็นของไนดา (Nida, 1969, p. 483-495) ทฤษฎีการแปลมาจากหลักความรู้ด้านภาษาศาสตร์เชิงเปรียบเทียบ (Comparative Linguistics) ซึ่งหมายถึงการวิเคราะห์เปรียบเทียบด้านไวยากรณ์และความหมาย รวมถึงความรู้ด้านวัจนปฏิบัติศาสตร์และภาษาศาสตร์เชิงสังคมเพราะผู้แปลต้องเข้าใจลักษณะหรือประเภทของภาษาที่ใช้ในแต่ละบริบท ตลอดจนทั้งเข้าใจความหลากหลายของภาษาในสังคม ดังนั้นเมื่อนึกถึงการแปลที่ต้องอาศัยองค์ความรู้ดังที่กล่าวมาจึงทำให้การแปลสำนวนเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจ

“สำนวน” คือ กลุ่มคำที่รวมตัวกันเข้าแล้วสร้างหน่วยความหมายใหม่ เป็นความหมายเฉพาะที่แตกต่างไปจากความหมายของคำแต่ละคำเมื่ออยู่โดด ๆ เช่น กินผิว เป็นสำนวนซึ่งมาจากคำว่า กิน ซึ่งเมื่ออยู่โดด ๆ แปลว่า ทานหรือรับประทาน กับคำว่า ผิว ซึ่งแปลว่า สามี เมื่อกินกับผิวรวมกันเข้าจึงเกิดหน่วยความหมายใหม่ คือ เป็นคำเรียกหญิงที่เมื่ออยู่กินกับสามีคนใดแล้วสามีมักตาย มิได้แปลว่ารับประทานสามีเป็นอาหารแต่อย่างใด อย่างไรก็ตามสำนวนเช่นนี้ยังคงเหลือเค้าความหมายของคำเดิมเมื่ออยู่โดด ๆ อยู่บ้างพอให้เดาความได้ แต่บางสำนวนไม่เหลือเค้าความหมายเดิมของคำเมื่อแยกกันอยู่เลยแม้แต่น้อย เช่น ชักดาบ (หนังนี้ไม่ยอมชำระหนี้) ถังแตก (ขาดเงิน) ปล่อยไก่ (ทำเป็น แสดงความไม่รู้เรื่องราว) ที่นาผืนน้อย (อวัยวะเพศหญิง) แรดเรียกเฮีย (ทนทายาด) ฯลฯ ซึ่งแบบหลังนี้เองที่มักเป็นปัญหาในการแปล เนื่องจากมีกลุ่มคำมีความหมายแบบคำต่อคำ และมีความหมายโดยรวมเป็นสำนวนด้วย (สุพรรณิ ปันมณี, 2555, หน้า 115-116) ทำให้ผู้แปลต้องระมัดระวังเลือกความหมายที่ถูกต้อง ต้องแยกแยะระหว่างคำพุดธรรมดากับสำนวนรวมไปถึงเลือกกลยุทธ์ในการแปลให้สอดคล้องกับตัวบทนั้น หากไม่ตระหนักก็อาจแปลผิดพลาดได้ง่าย ๆ บทความนี้จึงเป็นการกล่าวถึงองค์ความรู้พื้นฐานทางด้านความหมายและธรรมชาติของการแปล และนำเสนอให้เห็นถึงหลักการทางภาษาศาสตร์กับการแปล ประเด็นทางภาษาศาสตร์ขององค์ประกอบทางความหมายและการเป็นหน่วยเสมือนวลีหรือวลีสำเร็จรูปที่เกี่ยวกับสำนวนไทย การแปลสำนวนภาษาไทยและความเข้าใจวัฒนธรรม ตลอดจนการใช้กลยุทธ์การแปลสำนวนไทย ดังนี้

1. ความหมายและธรรมชาติของการแปล

นักวิชาการด้านการแปลโดยทั่วไปให้ความหมายของการแปลคล้ายคลึงกัน โดยหมายถึง การถ่ายโอนข้อความหรือตัวบท (text) จากภาษาหนึ่งซึ่งเป็นภาษาต้นทาง (source language) ไปยังอีกภาษาหนึ่งซึ่งเป็นภาษาปลายทาง (target language) โดยยังคงรักษาโครงสร้างและความหมายของภาษา ตลอดทั้งรักษาลีลาภาษาได้อย่างสมดุล (ดิฐ ศรีนราวัฒน์ และชลธิชา บำรุงรักษ์, 2558, หน้า 320) การแปลจึงเป็นเรื่องของการถ่ายทอดความหมาย (meaning) และการถ่ายทอดรูปแบบของการเสนอความหมาย (form) ของข้อความในภาษาหนึ่งเป็นอีกภาษาหนึ่ง ยูจีน ไนดา (Nida, E.A., 1964 อ้างใน สัญญวี สายบัว, 2560, หน้า 2) มีความคิดว่าการแปลนั้นไม่ใช่เรื่องของการเสนอความหมายเท่านั้น แต่รวมไปถึงรูปแบบของการเสนอความหมายด้วย ซึ่งหมายถึงการใช้ทั้ง เสียง คำ วลีหรือประโยค และข้อความ ดังนั้นการเลือกคำ การเรียงคำให้เป็นหน่วยที่ใหญ่ขึ้นในระดับวลี หรือแม้แต่การจัดวางวลีใดก่อนหลังจึงมีส่วนสำคัญที่ผู้แปลจะต้องพิจารณาและถ่ายทอดจากต้นฉบับมาเป็นฉบับแปลด้วย ดังนั้น รูปแบบของการเสนอความหมายจึงมักจะเป็นปัญหาที่หนักใจของนักแปลเมื่อต้องพยายามรักษารูปแบบของต้นฉบับไว้พร้อม ๆ กับคงความหมายไว้ด้วย เพราะการกำหนดคำใช้แทนความหมาย และการประกอบคำขึ้นเป็นวลีหรือหน่วยใหญ่ขึ้นไปในภาษาหนึ่งย่อมแตกต่างไปจากอีกภาษาหนึ่งขึ้นอยู่กับจะแปลไปสู่ภาษาใด นอกจากนี้ยังมีผู้กล่าวถึงความหมายและธรรมชาติของการแปลไว้อีกมากมายดังนี้

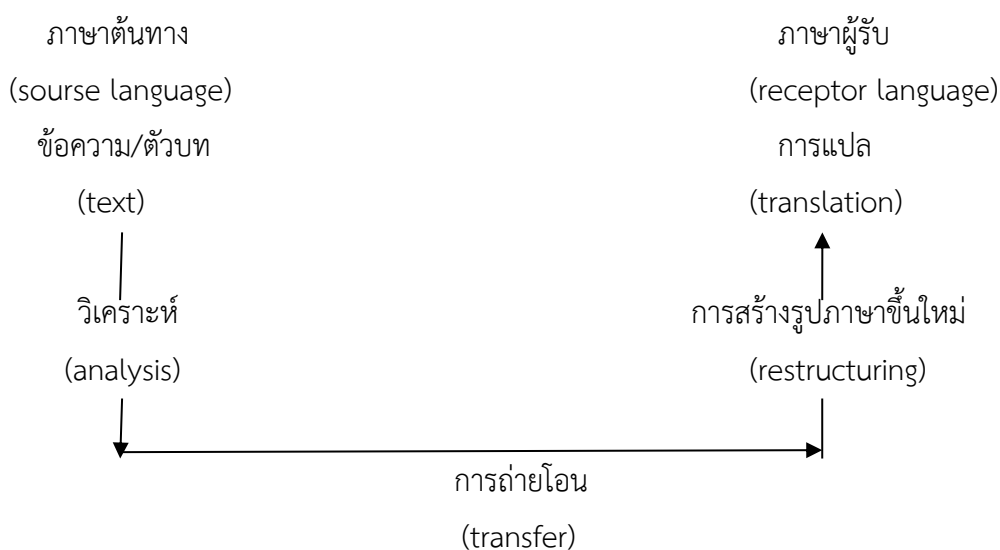
แคทฟอร์ด (Catford, 1965, p. 1) กล่าวว่า “...the replacement of textual material in one language by equivalent textual material in another language”

เบล (Bell, 1991, p. 5) กล่าวว่า “Translation is the expression in another language (or target language) of what has been expressed in another, source language, perserving semantic and stylistic equivalences”

โพรชาสกา (Procházka อ้างถึงโดย Garvin, 1995 ใน Nida, 2004 อ้างถึงใน ดิยู ศรีนราวัฒน์ และชลธิชา บำรุงรักษ์, 2558, หน้า 321) กล่าวถึงนักแปลที่ดีต้องมีคุณสมบัติ คือ “He must understand the original word thematically and stylistically; he must overcome the differences between the two linguistic structure; and he must reconstruct the stylistic structures of the original work in his translation.”

จากที่ผู้เขียนยกมากล่าวจะเห็นได้ว่า ความหมายที่ 3 กล่าวเพิ่มเติมจากความหมายที่ 1 และ 2 คือ การที่ผู้แปลต้องสามารถวิเคราะห์ความแตกต่างด้านโครงสร้างภาษาของภาษาต้นฉบับและของภาษาเป้าหมาย แล้วถ่ายโอนและสร้างรูปภาษาขึ้นใหม่ (restructuring) ในภาษาเป้าหมายซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภูมิแสดงกระบวนการแปลได้ดังนี้

แผนภูมิแสดงกระบวนการแปล

รูปภาพ 1: แผนภูมิแสดงกระบวนการแปล

(ดัดแปลงจาก ดิยู ศรีนราวัฒน์ และชลธิชา บำรุงรักษ์, 2558, หน้า 321)

จากแผนภูมินี้ผู้เขียนใช้คำว่า “receptor language” (ภาษาของผู้รับ) แทนคำว่า “target language” (ภาษาเป้าหมาย) เพราะต้องการเน้นกระบวนการความเข้าใจของผู้รับ ดังนั้นแม้จะเปลี่ยนรูปภาษาจากแบบหนึ่งไปเป็นอีกแบบหนึ่งความหมายในสองภาษาอาจไม่พ้องกันทั้งหมด จึงมีสิ่งตกหล่นในกระบวนการแปล คือ หากแปลโดยเน้นความสมมูลด้านรูปแบบ (formal equivalence) ซึ่งเป็นการแปลแบบไม่อิงความหมายตามบริบท (context-free) งานที่แปลอาจขาดความหมายในเชิงสื่อสาร โดยผู้รับสารอาจไม่เข้าใจความหมายของสารและเจตนาของผู้ส่งสาร แต่หากแปลโดยเน้นความสมมูลด้านหน้าที่ทางการ

สื่อสาร (functional equivalence) ซึ่งอิงบริบท งานแปลนั้นก็อาจถูกมองว่าคลาดเคลื่อนหรือไม่ถูกต้องตามต้นฉบับ ผู้แปลจึงเสมือนต้องเลือกวิธีใดวิธีหนึ่ง ทั้งที่ความจริงแล้ว ผู้แปลสามารถผสานทั้งสองวิธีนี้เข้าด้วยกันได้ และต้องคำนึงถึงลักษณะธรรมชาติของภาษาที่ว่าภาษามีความหลากหลาย เช่น มีภาษาย่อย (dialect) มีระดับภาษา (register) และการใช้ภาษาขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ระหว่างคู่สนทนา ตลอดจนทั้งการใช้ภาษาแตกต่างกันตามวัตถุประสงค์ของการสื่อสาร ปัจจัยเหล่านี้ทำให้ผู้แปลต้องคำนึงถึงความสำคัญของบริบทในการใช้ภาษาเพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ ในหัวข้อถัดไปผู้เขียนเห็นว่าการแปลจะอาศัยความเข้าใจความหมายและธรรมชาติของภาษาเพียงเท่านั้นไม่ได้ แต่การแปลย่อมต้องทราบถึงหลักการทางภาษาศาสตร์ร่วมด้วยซึ่งเป็นพื้นฐานที่ควรเข้าใจ

2. หลักการทางภาษาศาสตร์กับการแปลภาษา

โดยปกติการแปลมักแบ่งวิธีการแปลตามการเน้นที่แตกต่างกันซึ่งวิธีการแปลที่สำคัญจะมีอยู่หลายแบบ อาทิ 1. การแปลตามตัวอักษร (literal translation) 2. การแปลแบบอิสระ (free translation) 3. การแปลแบบเน้นความหมาย (semantic translation) 4. การแปลแบบเน้นการสื่อสาร (communicative translation) ซึ่งการเลือกวิธีการแปลที่เหมาะสมสำหรับงานแปลแต่ละเรื่องขึ้นอยู่กับปัจจัยอยู่ 3 ประการ คือ 1. ลักษณะของสาร (message) ในต้นฉบับ เช่น ต้นฉบับเป็น นิทานพื้นบ้าน คำเทศนาสั่งสอน สารคดี หรือบันเทิงคดี 2. วัตถุประสงค์ของผู้เขียนและผู้แปล (Goal) เช่น ถ้าต้นฉบับเป็นร้อยกรอง ผู้แปลก็ต้องยึดรูปแบบแปลแบบร้อยกรอง ไม่ว่าจะเป็น ด้านเนื้อหา รูปแบบของต้นฉบับ และ 3. ผู้รับสาร (receiver) ผู้รับสารเป็นอย่างไร เช่น ผู้รับสารเป็น เด็ก ดังนั้น การเขียนงานแปลสำหรับเด็กก็ต้องใช้ภาษาที่เข้าใจง่ายกว่างานแปลสำหรับกลุ่มผู้ใหญ่ (ดิฐ ศรีนราวัฒน์ และชลธิชา บำรุงรักษ์, 2558, หน้า 323) จากที่ได้กล่าวมา ผู้เขียนเห็นว่า หากผู้แปลคำนึงถึงแค่วิธีการแปลกับปัจจัยในการเลือกวิธีการแปลเพียงเท่านี้อาจจะทำให้ผู้แปลขาดความรู้พื้นฐานที่เกี่ยวกับหลักการทางด้านภาษาศาสตร์ไป เนื่องจากการแปลต้องอาศัยหลักความรู้ด้านภาษาศาสตร์เชิงเปรียบเทียบและผู้แปลเองก็ต้องอาศัยการวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างสองภาษา นิวมาร์ค (Newmark, 1981, หน้า 114-126; 1996, หน้า 56-63) และ อาร์มสตรอง (Armstrong, 2005, หน้า 191-196) ได้เสนอประเด็นที่เกี่ยวข้องกับหลักการทางภาษาศาสตร์กับการแปลภาษาไว้ทั้งหมด 5 ประเด็น เพื่อที่ผู้แปลจะได้ตระหนักเป็นหลักการขั้นพื้นฐานเมื่อต้องการหาคำเทียบ (equivalent) ไปใช้แปลจากภาษาหนึ่งสู่อีกภาษาหนึ่งไว้ ดังนี้

2.1 การเลือกคำปรากฏร่วมจำเพาะที่เหมาะสม ถือได้ว่ามีความสำคัญมากสำหรับผู้แปล เพราะจะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างในภาษา นั้นหนา วงษ์ไทย (2561, หน้า 59) กล่าวว่า การปรากฏร่วมจำเพาะ (collocation) เป็นความสัมพันธ์ทางความหมายของคำที่มักปรากฏร่วมกันอยู่เสมอ เช่น คำกริยาหรือคำคุณศัพท์บางคำเกิดร่วมเฉพาะกับคำนามบางคำ ดังเช่น ในภาษาไทยมี คำว่า “เขียว” ปรากฏร่วมกับ “ปี้” เป็น “เขียวปี้” คำว่า “ดื่ม” ใช้กับของเหลว (ดื่มน้ำ ดื่มน้ำกาแฟ) หรือบางครั้งคำแต่ละคำจะมีความหมายเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เช่น ป่า ต้นไม้ ภูเขา น้ำตก ลำธาร ก้อนหิน เป็นต้น ซึ่งจัดเป็นความสัมพันธ์แบบเครือข่ายทางความหมาย (semantic network) ดังนั้น คำ ๆ หนึ่งจึงสามารถมี

ความสัมพันธ์ได้มากกว่าหนึ่งแบบได้ เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์กันในโครงสร้างแบบปรากฏร่วมกัน ยกตัวอย่างเช่น โครงสร้างของคำแบบ คำกริยา กับ คำกริยา เช่น คำว่า “pay attention” หรือ “make a speech” จะเห็นคำว่า “pay” เกิดร่วมกับคำว่า “attention” และ “make” เกิดร่วมกับคำว่า “speech” ในการแปลเป็นภาษาไทย ผู้แปลจำเป็นต้องหาคำเทียบที่เหมาะสม เพราะไม่สามารถแปลแบบคำต่อคำได้ โดยสองคำนี้อาจแปลเป็นภาษาไทยว่า “เอาใจใส่” หรือ “ให้ความสนใจกับ” และ “ปราศรัย” หรือ “กล่าวปราศรัย” หรือ “กล่าวสุนทรพจน์” ตามลำดับ โดยเลือกใช้คำที่เหมาะสมแล้วแต่กรณี เมื่อแปลจากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย ผู้แปลจำเป็นต้องเข้าใจคำปรากฏร่วมจำเพาะเหล่านี้ในภาษาอังกฤษด้วย

2.2 การจัดลำดับโครงสร้างที่ถูกต้อง ผู้แปลจำเป็นต้องวิเคราะห์โครงสร้างลึก (underlying deep structure) ของประโยคที่จะแปลเมื่ออยู่ในกรณีที่ประโยคในต้นฉบับมีความกำกวมหรือไม่ชัดเจนในด้านโครงสร้างประโยคเพราะอาจจะทำให้เข้าใจความหมายคลาดเคลื่อนได้ ดังนั้น ควรเรียงลำดับคำต่าง ๆ ในประโยคอย่างสมเหตุสมผลกับโครงสร้างของภาษาที่แปลมากกว่ายึดตามโครงสร้างของภาษาในต้นฉบับ เช่น ตัวอย่างการแปลโครงสร้างประโยคกรรม (passive construction) จากภาษาอังกฤษเป็นภาษาไทย (วิชฌ กอปรสิริพัฒน์, 2549, หน้า 101) ตัวอย่างเช่น “A puppy was run over by a car.” ถ้าแปลตามโครงสร้างภาษาไทยจะแปลได้ว่า “ลูกสุนัขถูกรถยนต์วิ่งทับ” แต่หากแปลโดยยึดตามโครงสร้างภาษาอังกฤษ ก็จะเป็น “ลูกสุนัขถูกวิ่งทับโดยรถยนต์” ซึ่งอาจทำให้ความหมายคลาดเคลื่อนหรือเกิดความกำกวมทางความหมายได้ว่า แท้จริงแล้วเจตนาของต้นฉบับอยากจะสื่อสารว่าสุนัขตั้งใจวิ่งไปให้รถยนต์ทับหรือรถยนต์วิ่งไปทับลูกสุนัขเองกันแน่ ผู้เขียนแสดงโครงสร้างเปรียบเทียบความแตกต่างของโครงสร้างประโยคกรรมของทั้งสองภาษาไว้ดังนี้

ภาษาอังกฤษ	NP1	BE	V3	(by NP2)
ภาษาไทย	NP1	(ถูก/โดย)	NP2	V

รูปภาพ 2: โครงสร้างประโยคกรรมของภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

จากโครงสร้างจะเห็นการวางตำแหน่งของนามวลี (NP2) และกริยา (V) ที่แตกต่างกัน โดยในภาษาไทยจะวางนามวลี (NP2) ไว้ก่อนกริยา (V) แต่ปรากฏว่าในภาษาอังกฤษจะวางนามวลี (NP2) ไว้หลังกริยา (V3) ซึ่งเมื่อผู้แปลขาดการเข้าใจการจัดลำดับโครงสร้างของแต่ละภาษาก็จะทำให้แปลผิดได้

2.3 การวิเคราะห์ประเภทของความหมาย ในการแปลข้ามภาษา ผู้แปลจะต้องวิเคราะห์ความหมายของถ้อยคำในภาษาต้นฉบับอย่างถี่ถ้วนว่าเป็นความหมายประเภทใด เพื่อการแปลที่สมมูลในภาษาเป้าหมาย ซึ่งโดยปกติคำศัพท์ต่าง ๆ จะประกอบด้วยความหมายหลายประเภท ประเภทแรก คือ ความหมายแสดงระดับ ได้แก่ ความหมายหลัก ความหมายรอง และความหมายใหม่ ยกตัวอย่างเช่น “in the old time” แปลได้ว่า “ในสมัยก่อน” ในที่นี้คำว่า “time” หรือ คำว่า “สมัย” จัดเป็นประเภทของความหมายรอง เพราะแท้จริงแล้วความหมายหลักจะเป็นเรื่องเกี่ยวกับ “เวลา” ประเภทที่สอง คือ ความหมายแสดงคุณลักษณะ ได้แก่ ความหมายเชิงอุปลักษณ์ ความหมายเชิงวัฒนธรรม ความหมายในกลุ่มคนคุ้นเคย ตัวอย่างเช่น “The way to

a man's heart is through his stomach.” จะแปลอย่างตรงไปตรงมาได้ว่า “วิธีที่จะเข้าถึงใจของบุรุษ คือ ต้องผ่านท้องของเขา” ซึ่งเมื่อแปลเช่นนี้ก็ยังไม่เข้าใจความหมายมากนักและอาจจะใช้ภาษาที่ไม่สละสลวย แต่หากเปลี่ยนเป็นแปลออกมาในรูปสำนวนไทยว่า “เสน่ห์ปลายจวัก ผัวรักจนวันตาย” นอกจากจะทำให้ตรงความหมายแล้ว ก็ยังทำให้เห็นถึงความเข้าใจในวัฒนธรรมของการใช้ภาษาปลายทางของภาษาแปลไปด้วย (ในที่นี้คือภาษาไทย) ซึ่งลักษณะนี้จัดเป็นความหมายเชิงวัฒนธรรม เพราะจะสะท้อนความคิดทางวัฒนธรรม และค่านิยมว่า การจะมัดใจผู้ชายต้องใช้การทำอาหารในการมัดใจชายและผู้หญิงคนไหนมีฝีมือในการทำอาหารเป็นสิ่งที่ดีและเป็นสิ่งที่สังคมคาดหวัง และประเภทที่สาม คือ ความหมายเชิงตรรกะ ได้แก่ ความหมายตรงและความหมายแฝง ตัวอย่างเช่น “He was squeezed out of his position by his assistant.” แปลได้ว่า “เขาถูกบีบให้ออกจากตำแหน่งโดยผู้ช่วยของเขา” หรืออาจจะปรับภาษาให้สละสลวยขึ้นเป็น “เขาถูกลูกน้องเลื่อยขาเก้าอี้” ซึ่งเมื่อพิจารณาจากภาษาแปลแล้วจะเห็นความหมายแฝงจากคำศัพท์ เช่นคำว่า “บีบ” “เลื่อยขาเก้าอี้” คำเหล่านี้มีความหมายแฝงว่า “เป็นการบังคับและกลั่นแกล้ง” ซึ่งไม่ได้แปลได้อย่างตรงไปตรงมาว่า “บีบ” คือ ทำให้คุณสมบัติเปลี่ยนรูป หรือ “เลื่อยขาเก้าอี้” คือ ทำกิริยาใช้อุปกรณ์บั่นให้สั้นลง แต่อย่างใด เพราะฉะนั้นการแปลภาษาจึงควรคำนึงถึงการวิเคราะห์ประเภทของความหมายร่วมด้วยเสมอ

2.4 การใช้ภาษาเชิงประเมิน ผู้แปลจำเป็นต้องวิเคราะห์ความหมายของคำเหล่านี้ตามบริบทในต้นฉบับและแปลโดยเปรียบเทียบให้สอดคล้องกับทัศนคติหรือความคิดเห็นของกลุ่มที่เทียบเคียงกันในสังคมที่ใช้ภาษาเป้าหมายด้วย เช่น ใช้คำว่า “ชั้นหนึ่ง” หรือ “ยอดเยี่ยม” ก็จะแปลตรงกับคำว่า “superb” แต่เมื่ออยู่ในสถานการณ์การใช้ภาษาแบบกันเองหรือแบบสนิทสนมก็อาจจะต้องเลือกใช้ภาษาแปลที่แตกต่างกันไป ตัวอย่างเช่น คำที่แสดงถึงค่านิยมหรือมีความหมายในระดับที่แตกต่างกันตามแต่ละสังคม ในคำว่า “limited freedom” หรือ “political fairness” หากพบว่าคำเหล่านี้มีความหมายไม่สอดคล้องกันในคู่ภาษาที่แปล ผู้แปลควรให้ความหมายหรือรายละเอียดเพิ่มเติมแก่ผู้อ่านในวงเล็บ ในส่วนท้ายเรื่อง (endnote) ด้วย หรือใช้คำขยายเพื่อให้ความหมายตามที่ปรากฏในสังคมนั้น ๆ

2.5 การเกาะเกี่ยวความและการเชื่อมโยงความ

ผู้แปลจำเป็นต้องวิเคราะห์ภาษาระดับข้อความในภาษาต้นฉบับให้เข้าใจเพื่อจะได้แปลเป็นภาษาเป้าหมายได้ถูกต้อง โดยเฉพาะการร้อยเรียงความคิดต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างต่อเนื่องและชัดเจน ซึ่งเรียกว่ามีการเกาะเกี่ยวความ (coherence) อย่างเหมาะสม และมีการเชื่อมโยงความ (cohesion) ที่ชัดเจนด้วยการใช้คำประเภทต่าง ๆ ตลอดทั้งความหมายหรือรูปประโยคที่สอดคล้องกัน ดังตัวอย่าง 1

“...My father once bought a really expensive Lincoln convertible. He managed it by saving every penny he could. It was dark blue with asses of chrome and a fawn leather top and it used to guzzled gas like there was no tomorrow. ...”

(ดัดแปลงจาก ดิยู ศรีนราวัฒน์ และชลธิชา บำรุงรักษ์, 2558, หน้า 327)

จากตัวอย่าง 1 ในต้นฉบับภาษาอังกฤษ จะเห็นว่า ข้อความข้างต้นมีการนำเสนอความคิดที่ต่อเนื่อง และมีการเชื่อมโยงความทั้งด้านการใช้คำศัพท์และไวยากรณ์ คำที่ขีดเส้นใต้สองเส้นเป็นคำศัพท์เกี่ยวกับรถยนต์ ส่วนคำที่ขีดเส้นใต้เส้นเดียวเป็นศัพท์ที่เกี่ยวกับเงินทอง และคำที่เป็นตัวหนาเอน เช่น once และ tomorrow เป็นคำแสดงเวลา ส่วนการเชื่อมโยงความด้านไวยากรณ์ จะเห็นได้จากการใช้คำนามและการแทนด้วยคำสรรพนามในประโยคที่ตามมา เช่น “My father..., He..., Lincoln convertible..., He managed it...” เป็นต้น นอกจากความรู้พื้นฐานทางภาษาศาสตร์ทั้ง 5 ข้อ ที่ผู้เขียนได้กล่าวไปแล้วผู้เขียนยังเห็นว่ายังคงมีประเด็นอื่นทางด้านภาษาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการแปลสำนวนไทย ดังจะได้อธิบายในหัวข้อที่ 3 ต่อไป

3. ประเด็นทางภาษาศาสตร์ขององค์ประกอบทางความหมายและการเป็นหน่วยเสมือนวลีหรือวลีสำเร็จรูปที่เกี่ยวกับสำนวนไทย

เมื่อนักแปลทราบถึงหลักการทางภาษาศาสตร์กับการแปลแล้ว ในหัวข้อนี้ผู้เขียนจึงอยากจะเสนอประเด็นทางภาษาศาสตร์ไว้ทั้งหมด 2 ประเด็นด้วยกัน คือ องค์ประกอบทางความหมายและการเป็นหน่วยเสมือนวลีหรือวลีสำเร็จรูปที่เกี่ยวกับสำนวนไทย ดังนี้

3.1 องค์ประกอบทางความหมาย (meaning component)

การทำความเข้าใจกับธรรมชาติและบทบาทของภาษาว่าหน่วยของภาษาทุกหน่วยตั้งแต่ หน่วยคำ หน่วยประโยค หรือหน่วยข้อความ (ตัวบท) ล้วนเกิดจากการรวมตัวของ “รูป” และ “ความหมาย” นอกจากนี้หากพูดถึงความหมายที่ประกอบกันขึ้นมาเป็นคำศัพท์ซึ่งบางครั้งความหมายก็อาจเกิดขึ้นอยู่ในรูปภาษาแบบโครงสร้างผิว (surface structure) หรือบางครั้งก็พบว่าเกิดอยู่ในรูปแบบของโครงสร้างทางความคิด (notional structure) ที่อยู่ข้างใต้โครงสร้างผิวอีกที โดยปกติแล้วในการแปลเราจะได้เห็นปรากฏการณ์นี้เพราะเป็นการพูดถึงการถ่ายทอดความหมายที่อยู่ในรูปภาษาหนึ่งให้มาปรากฏในรูปภาษาอีกภาษาหนึ่ง ยกตัวอย่างเช่น คำว่า “sofa” และคำว่า “เก้าอี้นวมยาว” จากตัวอย่างจะสังเกตเห็นได้ว่าทั้งสองภาษาใช้คำศัพท์เพื่อสื่อความหมายไปในลักษณะเดียวกันที่มีความต่างกัน คำศัพท์ในภาษาไทยนั้นความหมายจะขึ้นมาปรากฏอย่างชัดเจน และแบ่งออกเป็นส่วน ๆ ในคำแปลแต่ละคำ แต่เมื่อดูที่คำศัพท์ภาษาอังกฤษในคำว่า “sofa” ปรากฏว่าความหมายหรือเนื้อหาอยู่ใต้โครงสร้างผิวอีกทีและไม่สามารถมองเห็นได้ชัดเจนจากรูปภาษาเหมือนในคำศัพท์ภาษาไทย แต่หากผู้รับสารเป็นเจ้าของภาษา (native speaker) ความหมายหรือเนื้อหาของคำว่า “sofa” นี้ จะชัดเจนในความคิดเพราะว่าได้เรียนรู้ความหมายและบันทึกไว้เป็นข้อมูลในความคิดอยู่แล้ว หรือที่เรียกกันว่า ความหมายในมโนทัศน์ (conceptual meaning) ซึ่งเป็นข้อมูลความคิดที่ผู้ที่ไม่ใช่เจ้าของภาษาไม่ว่าจะเข้าถึงได้ง่าย ๆ หากไม่ฟังพาหรือค้นคว้าความหมายจากในพจนานุกรม (รัชนีโรจน์ กุลธำรง, 2552, หน้า 106)

ลองเอเคอร์ (Longacre, 1983, p. 328) กล่าวว่า การที่ความหมายหรือเนื้อหาของคำศัพท์จะขึ้นมาปรากฏให้เห็นในรูปภาษาบ้าง หรือบางครั้งก็อยู่ใต้โครงสร้างผิว เป็นความหมายที่อยู่ในโครงสร้างในความคิดที่เรามองไม่เห็นเป็นเพราะ “รูป” และ “ความหมาย” ที่ประกอบกันขึ้นมาในคำ ๆ หนึ่งนั้นมีความสำคัญที่สามารถเปลี่ยนเป็นมากกว่ากันหรือน้อยกว่ากันแต่สอดคล้องกันได้ ในกรณีที่ความหมายจะ

ปรากฏให้เห็นชัดเจนในรูปภาษาซึ่งอยู่ในโครงสร้างผิว (surface structure) “รูปภาษา” (form) ก็จะมี ความโดดเด่นและมีความสำคัญมากกว่า ส่วนในกรณี “ความหมาย” หรือเนื้อหาไปอยู่ในโครงสร้างใน ความคิด (notional structure) มากกว่า “รูปภาษา” ก็จะลดบทบาทลงไป คือไม่มีความโดดเด่นที่มองเห็น ได้ชัดเหมือนในกรณีแรก ความสำคัญจึงลงไปอยู่ในโครงสร้างของความคิด ดังนั้นในมุมมองของผู้เขียนจึงมี ความเห็นและสรุปได้ว่า “รูป” และ “ความหมาย” นั้น ถึงแม้จะประกอบกันขึ้นมาเป็นหน่วยภาษาหนึ่ง ๆ เช่น คำ วลี ประโยค หรือแม้กระทั่งตัวบท (ข้อความ) ทำให้กล่าวได้ว่าคำศัพท์จะประกอบไปด้วย 2 มิติ คือ รูปคำ (word form) กับความหมาย (meaning) แต่ว่ามิติทั้งสองนี้ไม่ได้มีบทบาทแบ่งความสำคัญกันอย่าง ตายตัว แต่อาศัยการผสมผสานกัน สมศีล ฌานวงศ์ (2540, หน้า 13) กล่าวว่า บางครั้งมิติหนึ่งอาจมี ความสำคัญมากกว่า ทำให้อีกมิติหนึ่งลดบทบาทลงไปได้ ในขณะเดียวกันเมื่อมิติหนึ่งได้ลดบทบาทลงก็ สามารถกลับขึ้นมามีบทบาทที่โดดเด่นได้อีกเช่นกัน ดังนั้นคำบางคำอย่างเช่นในภาษาไทยก็อาจจะมี ความหมายหรือเนื้อหาที่ไม่ได้ปรากฏขึ้นมาให้เห็นชัดเจนในรูปภาษาก็ได้ ยกตัวอย่างเช่นคำว่า “หิ้ง” ผู้ที่พูด ภาษาไทยเป็นภาษาแม่ (mother language) จะรู้ความหมายของคำนี้เพราะมีข้อมูลความหมายอยู่ใน ความคิดและหากตรวจสอบความหมายจากในพจนานุกรมจะพบว่า คำว่า “หิ้ง” มีความหมายว่า “ชั้นวาง ของที่ตรึงไว้กับผนังหรือแขวนโยนจากเครื่องบนของเรือน” (พจนานุกรมฉบับมติชน, 2547, หน้า 929 อ้าง ใน รัชนิโรจน์ กุลธำรง, 2552, หน้า 107) ซึ่งความหมายนี้ก็คือความหมายในโนนทัศน์ (conceptual meaning) นั่นเอง และหากแปลเป็นภาษาอังกฤษก็อาจจะต้องใช้คำศัพท์ที่มีความหมายหรือเนื้อหาปรากฏ เด่นชัดขึ้นในรูปภาษาจึงจะทำให้รูปคำมีความโดดเด่นมากกว่ารูปคำในภาษาไทย นั่นคือ ใช้คำว่า “wall shelf” (หมายถึงชั้นวางของที่ตรึงไว้กับผนัง)

นอกจากนี้ผู้เขียนยังเห็นอีกว่า ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งที่นอกเหนือจากมิติทั้งสอง (รูปคำ กับ ความหมาย) แล้ว มิติด้าน “ความหมาย” ของคำศัพท์ในแต่ละคำก็จะประกอบขึ้นจากส่วนหลายส่วน ด้วยกัน ซึ่งในแต่ละภาษาก็น่าจะมีวิธีที่แตกต่างกันในการจัดองค์ประกอบของความหมายไว้ในคำศัพท์

ยกตัวอย่างเช่นคำว่า “ram” ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ ลาร์สัน (Larson, 1998, p. 59-60) ได้แสดง ความคิดไว้ว่า คำว่า “ram” ซึ่งมีความหมายได้ถึงสามส่วน คือ Sheep, Male, และ Adult เมื่อนำมารวม เป็นชุดกันเป็นองค์ประกอบของความหมาย (meaning components) จึงจะได้เป็นคำว่า “ram” แต่ ในขณะที่ภาษาไทยเมื่อถูกนำมาเทียบกลับไม่มีคำศัพท์ที่ได้ความหมายได้ตรงกับคำว่า “ram” (แกะตัวผู้) หรือ “eve” (แกะตัวเมีย) “lamb” (ลูกแกะ) “mutton” (แกะแก่) ผู้เขียนเห็นว่าภาษาไทยปรากฏว่ามีคำ เดียว คือ “แกะ” สาเหตุประการหนึ่งที่ผู้เขียนสันนิษฐานคือ มนุษย์ไม่ได้ใช้ภาษาเพื่อสะท้อนความเป็นจริง แต่ใช้ภาษาเพื่อสะท้อนความคิดที่เรามีต่อโลกหรือความเป็นไปในโลก ด้วยความที่ภาษาไทยไม่ได้ให้ความสำคัญ กับการแยกเพศและวัยมากจนมีคำศัพท์ที่สะท้อนความคิดนั้น ๆ ดังนั้น ภาษาไทยจึงจัดข้อมูลทาง ความหมายไว้ชุดเดียวคือ คำว่า “แกะ” แต่ในภาษาอังกฤษกลับต่างกันคือ จัดแยกออกเป็นหลายชุดด้วยกัน ซึ่งสามารถไปอยู่ในคำศัพท์หลายคำ เช่น คำว่า “ram” ก็จะมีชุดความหมายแยกเป็นองค์ประกอบได้ 3 ส่วน คือ 1. สัตว์ที่เรียกว่า แกะ (ใช้ในคำว่า sheep), 2. เพศผู้ (ใช้ในคำว่า male), และ 3. เดิบโตเต็มที่แล้ว (ใช้ในคำว่า adult)

ด้วยเหตุนี้การนำประเด็นทางภาษาศาสตร์อย่างหนึ่งที่ควรตระหนักต่อการแปลสำนวนไทยโดยคำนึงถึงองค์ประกอบของความหมาย (meaning component) มาสนับสนุนความคิดและตระหนักเสมอว่าชุดข้อมูลความหมายหรือองค์ประกอบของความหมายในคำศัพท์แต่ละภาษาจะมีความแตกต่างกัน แม้จะจัดรวมอยู่ในหมวดหมู่เดียวกัน ดังเช่นตัวอย่างที่ผู้เขียนยกมา จึงมีวิธีการที่แตกต่างกันในการบรรจุ (package) ความหมายต่าง ๆ เข้าไว้ในคำศัพท์ ดังนั้นจึงทำให้ความหมายที่อยู่ในคำ ๆ หนึ่งมีลักษณะผูกมัดเป็นชุดรวมกัน (a bundle of meaning components) เพราะฉะนั้นประการแรกของการแปลผู้แปลจะต้องแกะความหมายที่รวมกันอยู่ในคำต่าง ๆ นี้ เพื่อนำไปถ่ายทอดในรูปของภาษาอีกภาษาหนึ่งให้ได้

3.2 การเป็นหน่วยเสมือนวลี (Phraseology) หรือวลีสำเร็จรูป (Multiword lexical unit)

ประเด็นทางภาษาศาสตร์ต่อมาที่ผู้เขียนเห็นว่ามีความสำคัญในการแปลสำนวนไทย คือ การเข้าใจความเป็นหน่วยเสมือนวลี (Phraseology) หรือวลีสำเร็จรูป (Multiword lexical unit) เนื่องจากลักษณะของสำนวนจะมีลักษณะเหมือนเป็นวลีสำเร็จรูปจึงมีความคล้ายคลึงกับคำประสม (compound word) ซึ่งหากจะพิจารณาความแตกต่างกันก็สามารถใช้เกณฑ์การทดสอบด้วยเกณฑ์การแทนที่ (substitution) เช่นเดียวกันกับการพิจารณาคำประสม (สุริยา รัตนกุล, 2555, หน้า 162) วลีสำเร็จรูปที่ผู้เขียนยกมาเป็นประเด็นที่เกี่ยวกับการแปลสำนวนนี้ก็เพราะ วลีสำเร็จรูป (multiword lexical unit) เป็นสิ่งที่มีความหมายพิเศษเฉพาะของตนเอง มีจำนวนมากที่มีความหมายเท่ากับคำหนึ่งคำ ยกตัวอย่างเช่น “ความวู่วางไม่หาย ความควายเข้ามาแทรก” ไม่สามารถเอาคำอื่นมาแทนที่คำว่า “วู่วาง” และคำว่า “ควาย” ได้ ถึงแม้จะเลือกหาคำมาให้คล้องจองสัมผัสกันเหมือนเดิม แต่ก็ใช้ไม่ได้ สาเหตุที่ใช้ไม่ได้ก็เพราะว่าเมื่อใช้แล้วผู้รับสารจะไม่เข้าใจและอาจจะต้องอธิบายความหมายกันอีกมาก ยกตัวอย่างเช่น “ความวู่วางไม่หาย ความกระต่ายเข้ามาแทรก” อาจทำให้ผู้รับสารค่อนข้างสับสน ยกเว้นแต่ผู้รับสารนั้นจะเป็นผู้ที่เล่นกับลีลาของภาษาให้เกิดความขบขัน ดังที่ผู้เขียนกล่าวไปข้างต้นว่า วลีสำเร็จรูปมีความจำเพาะพิเศษ เพราะบางครั้งวลีสำเร็จรูปก็มีความใกล้เคียงหรือเป็นเช่นเดียวกับสำนวน ดังนั้นการที่จะอธิบายว่าวลีสำเร็จรูปต่างกับสำนวนอย่างไรจึงเป็นเรื่องที่ค่อนข้างอธิบายความหมายได้ลำบาก ยกตัวอย่างเช่นความหมายในพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 กล่าวถึงสำนวนไว้ว่า “เป็นคำนามมีความหมายว่า ถ้อยคำที่เรียบเรียง, โวหาร” อีกที่หนึ่งกล่าวว่า “ถ้อยคำที่ไม่ถูกไวยากรณ์ แต่รับใช้ภาษาที่ถูกต้อง, การแสดงถ้อยคำออกมาเป็นข้อความพิเศษเฉพาะภาษาหนึ่ง ๆ หรือหนังสือแบบหนึ่ง ๆ” (สุริยา รัตนกุล, 2555, หน้า 163) จากที่กล่าวมานี้ผู้เขียนจึงเห็นว่าเกณฑ์ที่น่าจะสำคัญกว่าในการพิจารณาสำนวนก็คือ เกณฑ์ทางความหมาย ซึ่งมีลักษณะสำคัญสองประการและมีความสัมพันธ์ทางความหมายของวลีสำเร็จรูปกับสำนวนต่าง ๆ ประการแรกคือ วลีสำเร็จรูปและสำนวนมีความหมายกว้างไกลลึกซึ้งกว่าความหมายตรง ๆ ตามตัวของคำที่มาเรียงกันเข้าตามกฎไวยากรณ์ของภาษานั้น ๆ หมายความว่า ใช้คำน้อย เก็บความหมายมาก ส่วนประการที่สองคือ วลีสำเร็จรูปและสำนวนมีความหมายจำเพาะที่เจ้าของภาษารับฟังแล้วเข้าใจ แต่จะเลือกสรรคำอื่นมาแทนที่ไม่ได้ ซึ่งหากทำเช่นนี้ก็จะทำให้ผู้รับสารไม่เข้าใจความหมาย ดังนั้นผู้เขียนจึงให้นิยามของวลีสำเร็จรูปหรือความเป็นหน่วยเสมือนวลีนี้ไว้เพื่อเป็นประเด็นทางภาษาศาสตร์สำหรับการนำมาใช้แปลสำนวนไว้ว่า “วลีสำเร็จรูป คือ เป็นรูปภาษาที่ประกอบไว้แล้วอย่างสมบูรณ์ โดยไม่เปิดโอกาสให้มีการประกอบใหม่

เหมือนกับวลีหรือประโยคโดยทั่ว ๆ ไป ที่มีการเปลี่ยนแปลงนำคำอื่นมาแทนที่ (substitution) หรือสามารถนำคำอื่นมาเพิ่มเติม (addition) หรือลดถ้อยคำลง (deletion) ในทางกลับกันวลีสำเร็จรูปและสำนวนจะคงรูปอยู่เช่นนั้น ถ้าผู้ใช้ภาษาไม่นิยมรูปภาษานั้นก็อาจเลิกใช้ไปเอง สุริยา รัตนกุล (2555, หน้า 164) กล่าวว่า วลี (phrase) เป็นการนำคำตั้งแต่สองคำขึ้นไปมาเรียงกันเข้าให้มีความหมายตามกฎเกณฑ์ทางไวยากรณ์ของภาษานั้น ๆ แต่วลีจะมีความเพียงความเดียว เช่น นามวลี กริยาวลี คุณศัพท์วลี กริยาวิเศษณ์วลี บุพบทวลี จะเรียกว่าวลีชนิดใดก็ได้แล้วแต่คำแรกในวลีนั้นทำหน้าที่ทางไวยากรณ์ชนิดใด วลีไม่มีที่ได้ใจความครบบริบูรณ์ คือ มีทั้งภาคประธานและภาคแสดง เพราะถ้ามีเช่นนั้นก็เรียกว่าเป็นประโยค

จากการกล่าวถึงการเสมือนเป็นวลีหรือวลีสำเร็จรูป ที่ผู้เขียนได้เสนอประเด็นขึ้นมาจึงเป็นสิ่งสำคัญในระดับพื้นฐานที่ผู้แปลควรรู้ว่าการแปลสำนวนในภาษาไทย เมื่อต้องตัดสินใจเลือกสรรถ้อยคำให้ตรงความหรือครอบคลุมความหมายจากภาษาต้นทาง (source language) สู่ภาษาผู้รับ (receptor language) ควรตัดสินใจเช่นไรและไม่นำไปสู่ปัญหาการปรับตัวของสำนวนในการแปลภาษาได้ซึ่งประเด็นทางภาษาศาสตร์ทั้งสองหัวข้อนี้ผู้เขียนเห็นว่าควรนำมาเป็นพื้นฐานในการวิเคราะห์สำนวนทั้งในภาษาต้นฉบับและในภาษาแปล เนื่องจากการที่ผู้แปลรู้แต่เพียงความหมายเพียงอย่างเดียวโดยขาดความเข้าใจว่าภาษาแต่ละภาษามีองค์ประกอบของความหมายที่เป็นโครงสร้างผิวและโครงสร้างในความคิดก็อาจจะทำให้เกิดความเข้าใจที่ผิดพลาดในการถ่ายทอดความหมายที่ถูกต้องได้ นอกจากนี้การที่จะแปลสำนวนให้ได้ยังมีความจำเป็นที่ผู้แปลควรจะต้องเข้าใจเรื่องของนิยามของสำนวนว่ามีขนาดของถ้อยคำที่เป็นเสมือนวลีหรือที่ผู้เขียนใช้คำว่าวลีสำเร็จรูป ซึ่งบางครั้งไม่สามารถแปลงถ้อยคำหรือเลือกสรรถ้อยคำโดยไม่คำนึงถึงลักษณะจำเพาะของนิยามของสำนวนที่แท้จริง ก็จะทำให้ผู้แปลเกิดการแปลผิดพลาดได้เช่นกัน ดังนั้นหากผู้แปลเข้าใจประเด็นทั้งสองก็จะเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้นในระดับพื้นฐานของการแปลสำนวนในภาษาไทย

4. การใช้กลยุทธ์การแปลสำนวนไทย

นอกจากการอาศัยหลักความรู้ด้านภาษาศาสตร์และการตระหนักถึงความเข้าใจที่แตกต่างกันด้านวัฒนธรรม รวมถึงที่ไปที่มาของสำนวนแล้ว การแปลสำนวนไทยจากภาษาต้นฉบับสู่ภาษาปลายทางได้ครบความและอรรถสย้อมต้องอาศัยกลยุทธ์การแปลสำนวน ซึ่งกลยุทธ์การแปลสำนวนมีหลากหลายรูปแบบในที่นี้ผู้เขียนนำเสนอ 5 กลยุทธ์การแปลสำนวนโดยอ้างอิงแนวคิดจาก สุพรรณิ ปิ่นมณี (2562, หน้า 1126-131) และตัวอย่างสำนวนทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษจาก รัชณี ซอโสติกุล (2560) เพื่อนำเสนอให้ผู้แปลเห็นถึงความสำคัญของการใช้กลยุทธ์ในการแปลสำนวนไทย ไว้ดังนี้

4.1 กลยุทธ์การเทียบเท่า (equivalence) โดยการเทียบสำนวนกับสำนวนในภาษาปลายทางบางสำนวนมีการเปรียบเทียบตรงกันระหว่างภาษาต้นทางและภาษาปลายทาง ในขณะที่บางสำนวนก็เปรียบเทียบไม่ตรงกันเลยแต่ได้ความหมายเท่ากัน ตัวอย่างเช่น สำนวน “ยกธงขาว” “show the white flag” “white flag of surrender” ซึ่งมีความหมายว่า แสดงการยอมแพ้ ไม่สู้ ขี้ขลาด ดังตัวอย่าง 2-3

2) “He showed the white flag by running away.”

3) “ฉันไม่คิดว่าเขาจะซี้ตลาดเช่นนี้ ยังไม่ทันรู้ ก็ยกธงขาว เสียแล้ว”

(รัชนิ ซอโสตถิกุล, 2560, หน้า 136)

สำนวนอังกฤษ “show the white flag” และสำนวนไทย “ยกธงขาว” มีความหมายและที่มาเหมือนกันคือ มาจากการทำสงคราม ฝ่ายใดแพ้ก็ยกธงขาวให้อีกฝ่ายหนึ่งทราบ ฉะนั้นธงขาวจึงใช้เป็นสัญลักษณ์ของการยอมแพ้ ไม่สู้ การแสดงหรือยกธงขาว จึงหมายถึง การยอมแพ้ ปัจจุบันสำนวนอังกฤษ “show the white flag” ไม่ค่อยใช้กันแล้ว ซึ่งการแปลโดยใช้กลยุทธ์การเทียบเท่าก็สามารถแปลเป็นภาษาอังกฤษได้ว่า “white flag of surrender” ได้เช่นกัน

4.2 กลยุทธ์การเทียบเท่าความหมาย (equivalence) โดยการตีความสำนวน (interpret) การอธิบาย (explain) หรือการแปลโดยแสดงความหมายเดิมของตัวบทโดยใช้คำพูดใหม่ (paraphrase) เมื่อไม่มีสำนวนในภาษาปลายทางที่ตรงกัน ตัวอย่างเช่น สำนวน “ปิดปาก” “หุบปาก” “เงินปิดปาก” “suppress” “keep silent” “hush money” ซึ่งมีความหมายว่า บังคับไม่ให้พูด จำเป็นต้องเงียบ หรือให้สินบน เพื่อไม่ให้พูดความลับหรือขยายเรื่องที่ไม่ดีต่าง ๆ ดังตัวอย่าง 4-5

4) “That blackmailer extorted hush money from a husband who had been unfaithful to his wife.”

(รัชนิ ซอโสตถิกุล, 2560, หน้า 218)

5) “ข้าก็เข้าไปดูอุทยาน หมูพยาบาลสอนให้
ให้สินจ้างชักชืด เงินทองปิดปากไว้”

(ลิลิตพระลอ, 2458 อ้างใน รัชนิ ซอโสตถิกุล, 2560, หน้า 218)

จากตัวอย่างคำว่า “hush” เป็นคำกริยา หมายถึง ทำให้เงียบ สำนวน “hush money” จึงหมายถึง เงินที่ให้แกใครเพื่อที่จะให้คนนั้นปิดปากเงียบ ไม่พูดขยายความลับ เรื่องไม่ดีต่าง ๆ หรือเรื่องที่ตนไม่อยากจะให้คนอื่นทราบ เป็นทำนองให้สินบน มีความหมายตรงกับสำนวนไทย “เงินปิดปาก” ซึ่งบางครั้งก็พูดว่า “ค่าปิดปาก” ถ้าเป็นกริยาพูดว่า เอาเงินปิดปาก หมายถึง ทำให้คนนั้นไม่พูดความลับ หรือเรื่องไม่ดีด้วยการให้เงินเป็นสินบน (รัชนิ ซอโสตถิกุล, 2560, หน้า 218) ผู้เขียนเห็นว่า กลยุทธ์การเทียบเท่าความหมายโดยการตีความสำนวนหรือการแปลโดยแสดงความหมายเดิมของตัวบทโดยใช้คำพูดใหม่ ก็จะสามารถแปลเป็น “suppress” “keep silent” ได้เช่นเดียวกันเพราะสามารถถอดความเทียบเคียงความหมายได้ตรงกัน

4.3 กลยุทธ์การแปลสำนวนแบบคำต่อคำ (Literal/ Calque/ Substitution) เฉพาะเมื่อมั่นใจว่าผู้อ่านในวัฒนธรรมภาษาปลายทางจะสามารถเข้าใจได้ และเมื่อความหมายที่แปลไม่กำกวมและไม่สร้างความสับสน ตัวอย่างเช่น สำนวน “ยิงทีเดียวได้นกสองตัว หรือ ยิงปืนนัดเดียวได้นกสองตัว” “kill two birds with one stone” ซึ่งมีความหมายว่า ทำอย่างเดียวหรือครั้งเดียวแต่ได้ผลสองอย่าง ดังตัวอย่าง 6-7

6) “We can visit Aunt Jennie and also see

New York City on the same trip, thus

killing two birds with one stone.”

(รัชนิ ซอโสตถิกุล, 2560, หน้า 107)

7) “ตำรวจที่ไปจับคนเล่นการพนันเมื่อคืนนี้

จับผู้ร้ายที่ลอบขโมยรถคนที่ไปเล่นด้วย

เท่ากับเป็นการยิงทีเดียวได้นกสองตัว”

(รัชนิ ซอโสตถิกุล, 2560, หน้า 107)

จากตัวอย่าง สำนวนอังกฤษ “kill two birds with one stone” และสำนวนไทย “ยิงทีเดียวได้นกสองตัว” มีความหมายตรงกันและมีการเปรียบเทียบเหมือนกัน มาจากยิ๊งก สำนวนอังกฤษสำนวนนี้เป็นสำนวนเก่าซึ่งพบว่ามีในราวปี ค.ศ. 1656 ในสมัยนั้นคงจะยังไม่มีการใช้ปืน ฉะนั้นการยิงก็คือหินก้อนเล็ก ๆ ในสำนวนนี้จึงใช้คำ “stone” ส่วนสำนวนไทยไม่ได้กล่าวถึงสิ่งที่ใช้ยิง อย่างไรก็ตาม ก็กล่าวถึงการยิงนกที่ยิงทีเดียวหรือครั้งเดียวและได้นกสองตัวเช่นเดียวกันกับสำนวนอังกฤษที่กล่าวว่า ฆ่านกสองตัว (โดยยิ๊ง) ด้วยก้อนหินก้อนเดียว หมายถึง การกระทำเพียงครั้งเดียวแต่ให้ผลถึงสองประการ สำนวนไทย “ยิงทีเดียวได้นกสองตัว” อาจจะมาจากสำนวนอังกฤษก็ได้โดยที่คนไทยรับความคิดมาจากสำนวนอังกฤษแล้วมาดัดแปลงคำเล็กน้อย (รัชนิ ซอโสตถิกุล, 2560: 107-108) ผู้เขียนจึงเห็นว่าการใช้กลยุทธ์การแปลสำนวนแบบคำต่อคำดังสำนวนนี้เกิดจากเฉพาะเมื่อมั่นใจว่าผู้อ่านในวัฒนธรรมภาษาปลายทางจะสามารถเข้าใจได้ตรงกัน และความหมายที่แปลก็ไม่กำกวม ไม่สร้างความสับสนให้กับผู้รับสาร

4.4 กลยุทธ์การแปลโดยตัดทอนข้อความ (reduction) ตัดข้อความทิ้ง (deletion หรือ zero translation) หรือสรุปหรือบีบความหมายรวมเข้าไปในความหมายของเนื้อหาโดยไม่ต้องแปลสำนวนแยกออกมาโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีความหมายในบริบทอย่างชัดเจน (compression) ตัวอย่างเช่น สำนวน “เข้าหูซ้ายทะลุหูขวา” “in (at) one ear and out (at) the other” ซึ่งมีความหมายว่า ไม่ได้ตั้งใจฟัง ไม่สนใจ จำไม่ได้ ดังตัวอย่าง 8-9

8) “Mother scolded Martha, but it went

in one ear and out the other.”

(รัชนิ ซอโสตถิกุล, 2560, หน้า 103)

9) “เชิดกำลังคิดถึงภาพยนตร์ที่ไปดูมาเมื่อวานนี้

ฉะนั้นสิ่งที่ครูสอนเพียงแต่ เข้าหูซ้ายทะลุหูขวา เขาเท่านั้น”

(รัชนิ ซอโสตถิกุล, 2560, หน้า 103)

จากตัวอย่างสำนวนอังกฤษ “in one ear and out the other” และสำนวนไทยใช้ “หูซ้าย” และ “หูขวา” ส่วนของอังกฤษใช้ “หูหนึ่ง” และ “อีกหูหนึ่ง” แต่มีความหมายเหมือนกัน การที่ปล่อยให้สิ่งที่ได้ยิน

ผ่านหูไปโดยไม่เก็บจดจำไว้แสดงให้เห็นว่า ไม่สนใจ ไม่ตั้งใจฟัง อาจจะได้ด้วยสาเหตุต่าง ๆ เช่น สิ่งที่ถูกนำเสนอไม่น่าสนใจ ในหนังสือบางเล่มได้ให้ความหมายของสำนวนอังกฤษ “in (at) one ear and out (at) the other” ว่าหมายถึง ถูกมองข้ามไป ไม่เป็นที่สนใจหรือประทับใจ เช่น The news we told him just went in one ear and out the other (Longman Dictionary of English Idioms, 1979 อ้างใน รัชณี ซอโสตถิกุล, 2560, หน้า 103-104) ทั้งนี้ผู้เขียนจึงตั้งข้อสังเกตว่าจากตัวอย่างจะใช้กลยุทธ์การแปลนี้โดยสรุปหรือบีบความหมายรวมเข้าไปในความหมายของเนื้อหาโดยไม่ต้องแปลสำนวนแยกออกมาเพราะมีความหมายในบริบทอย่างชัดเจน (compression) อยู่แล้วจึงทำให้สะดวกต่อการเข้าใจความหมายโดยที่ผู้รับสารสามารถเดาได้จากบริบทในตัวของต้นฉบับ เช่น ตัวอย่างที่ 8 เมื่อโดนคุณแม่ตำหนิ โดยทั่วไปผู้เป็นลูกก็จะไม่สนใจในคำพูดปล่อยให้คุณแม่พูดไป หรือตัวอย่างที่ 9 เมื่อสิ่งที่ที่นักเรียนกำลังคิดถึงอยู่ไม่ใช่เรื่องที่ผู้สอนกำลังพูด จึงทำให้สิ่งที่ครูพูดเข้าหูนักเรียนแต่ไม่เข้าสมองจนเกิดความเข้าใจ

4.5 กลยุทธ์การแปลโดยการเติมข้อมูล เสริมด้วยคำอธิบายเพื่อให้ความหมายของสำนวนชัดเจนยิ่งขึ้น (addition) หรือขยายความ (expansion) จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับความจำเป็นตามเนื้อหา ตัวอย่างเช่น สำนวน “มวยวัด” “temple boxing” “(หน้า) ซีดเป็นไก่ต้ม” “as white as a sheet” ดังตัวอย่าง 10-11

- 10) “temple boxing: boxing, performing or doing jobs without rules by unskilled, or nonprofessional, or untrained boxers/workers”

(สุพรรณิ ปันมณี, 2562, หน้า 131)

- 11) “เมื่อถูกจับได้ว่าเขาเป็นคนขโมยเงินไป หน้าของเขาซีดเป็นไก่ต้มเลย”

(รัชณี ซอโสตถิกุล, 2560, หน้า 169)

จากตัวอย่าง ที่ 10 จะสังเกตได้ว่าสำนวนดังกล่าวเมื่อแปลเป็นภาษาไทย “มวยวัด” จะยังไม่สามารถเข้าใจได้ครบถ้วน จึงต้องอาศัยการขยายความมากขึ้นว่า “boxing, performing or doing jobs without rules by unskilled, or nonprofessional, or untrained boxers/workers.” การชกมวย ศิลปะการแสดง หรือการทำงานที่ไม่จำเป็นต้องมีทักษะ ไม่มีความชำนาญเป็นมืออาชีพหรือผู้ทำงานหรือนักมวยที่ไม่จำเป็นต้องผ่านการสอน ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงเห็นว่าต้องใช้กลยุทธ์การแปลโดยการเติมข้อมูล เสริมด้วยคำอธิบายเพื่อให้ความหมายของสำนวนชัดเจนยิ่งขึ้น หรืออีกตัวอย่าง ตัวอย่างที่ 11 “ซีดเป็นไก่ต้ม” ในสำนวนดังกล่าวหากไม่เพิ่มเติมข้อมูลลงไปว่าเกี่ยวกับใบหน้าที่ซีดก็ไม่อาจทำให้เข้าใจความหมายของสำนวนได้อย่างครบถ้วน ทั้งนี้ รัชณี ซอโสตถิกุล (2560, หน้า 169) ได้อธิบายว่า คนอังกฤษ อเมริกันเปรียบเทียบหน้าที่ซีดขาว เพราะความกลัวแดดซีดหรือไม่สบายกับแผ่นกระดาษขาว ส่วนคนไทยเปรียบกับไก่ที่ต้มจนเป็นสีซีดขาว อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าสนใจเปรียบคือ กระดาษและไก่ต้ม ต่างก็มีสีขาวเช่นเดียวกับหน้าที่ซีด จนดูเหมือนเป็นสีขาวและปกติคนเราจะหน้าซีดขาวเมื่อตกใจกลัวหรือเจ็บไข้ไม่สบาย

จากกลยุทธ์การแปลสำนวนไทยทั้ง 5 กลยุทธ์ อย่างไรก็ตาม สุพรรณิ มณีปิ่น (2562, หน้า 132) ได้เสนอความคิดเห็นว่าไม่มีกลยุทธ์ใดกลยุทธ์หนึ่งที่เหมาะสมกับบทแปลทุกชนิดและเนื้อหาทุกเรื่อง หรือใช้ได้ทุกสถานการณ์ สิ่งสำคัญที่สุดคือผู้แปลควรเลือกใช้ให้เหมาะสมกับงานมากกว่า ดังเช่นตัวอย่าง “ทำงานหน้า” เมื่อแปลในแบบ คำต่อคำ จะได้เป็น “make face beautiful” ซึ่งความหมายที่ได้ก็จะผิดความหมายไป จึงต้องเปลี่ยนกลยุทธ์ไปแปลแบบ เลือกเทียบสำนวนกับภาษาปลายทาง จึงอาจจะเทียบได้ว่า “make a fool of oneself” แต่ก็อาจจะยังไม่ครอบคลุมหรือตรงความหมายเสียทีเดียว และหากผู้แปลใช้กลยุทธ์เทียบกับสำนวนปลายทางไม่ได้ ก็ต้องใช้กลยุทธ์การตีความก็จะได้คำแปลว่า “bring shame on someone” หรือบางทีอาจเลือกใช้วิธี เสริมคำอธิบาย เช่น ลูกสาวบ้านนี้หนีตามผู้ชายไป ทำงานหน้าพ่อแม่เหลือเกิน แปลได้ว่า “Their daughter has eloped with a man and that has brought shame/disgrace to the family. The embarrassment put the family in an awkward situation” ซึ่งเมื่อผู้แปลพิจารณาว่าการที่ลูกสาวหนีไปกับผู้ชายย่อมสร้างความอายแก่พ่อแม่ ก็อาจจะเลือกตัดสำนวนออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากบริบทกล่าวถึงความเสียใจผิดหวังจนรู้หน้าคนอื่นไม่ติด ก็จะได้แปลได้ว่า “Their daughter has eloped with a man” ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงเห็นสอดคล้องกับความคิดดังกล่าวว่าการแปลสำนวนในภาษาไทยไม่ได้มีกลยุทธ์ในการแปลแบบใดที่สามารถเลือกมาใช้แปลได้เหมาะสมที่สุดเพียงกลยุทธ์เดียว ทั้งนี้เป็นเพราะไม่ว่าการแปลตัวบทจะอยู่ในรูปของสำนวน หรือถ้อยความแบบใดก็ตาม ผู้แปลจะเป็นผู้ตัดสินใจเองว่าตัวบทของต้นฉบับเช่นนี้ควรเหมาะสมกับกลยุทธ์เช่นนี้มากกว่า หรือบางครั้งอาจจะต้องใช้หลายกลยุทธ์ของการแปลเพื่อนำมาผสมผสานกันให้เหมาะกับบริบทของตัวบทในภาษาต้นฉบับ

5. การแปลสำนวนภาษาไทยและความเข้าใจวัฒนธรรม

สำนวนเป็นส่วนสำคัญของการใช้ภาษาที่สะท้อนระดับทักษะที่มากกว่าปกติ ด้วยมีการกลั่นกรองเชื่อมโยงในเชิงอุปมาอุปไมย มีความสละสลวยของภาษาที่ใช้และการเรียบเรียง แต่งขึ้นด้วยความหมายที่แยบคาย สำนวนจึงมีคุณค่าต่อการดำรงชีวิต มนุษย์ทุกชาติทุกภาษาจะมีถ้อยคำ ทั้งที่เป็นถ้อยคำตรงไปตรงมา เข้าใจได้ง่าย และถ้อยคำที่มีได้มีความหมายตรงไปตรงมา เข้าใจยาก ถ้อยคำที่มีได้มีความหมายตรงไปตรงมานี้ คนไทยเรียกว่า “สำนวน” ส่วนคนอังกฤษและอเมริกัน เรียกว่า “idiom” ดังที่ผู้เขียนจะยกตัวอย่างการให้คำจำกัดความของคำว่าสำนวน ต่อไปนี้

วีรพงศ์ มีสถาน (2563, หน้า 1) กล่าวว่า สำนวนไทย คือกลุ่มคำสำเร็จรูปที่มีความหมายโดยนัย

ศยามล ศรสวรรณศรี (2553, หน้า 2) ให้คำนิยามของสำนวนไว้ว่า “สำนวนเป็นความงดงามทางภาษาของคนในแต่ละชาติ และมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวทางความหมายและวัฒนธรรมของเจ้าของภาษา สำนวนมักถูกหยิบยกมาใช้ในงานวรรณกรรมเพื่อแสดงความหมายโดยนัย สร้างสีสันและลีลาทางภาษา”

วรารัตน์ วัชรานนท์ (2544, หน้า 1) กล่าวว่า สำนวนเป็นรูปแบบการใช้ภาษาที่มีการย่อเนื้อความของเรื่องยาว ๆ ให้สั้นลง โดยนำถ้อยคำเพียงไม่กี่คำมาเรียงร้อยจัดวางตำแหน่งให้ได้จังหวะจะโคน บางสำนวนจึงมีลักษณะเป็นกลุ่มคำที่มีเสียงสัมผัส เช่น ก่อร่างสร้างตัว เข้าตามตรอกออกตามประตู คบคนให้ดูหน้าซื้อผ้าให้ดูเนื้อ ฯลฯ บางสำนวนประกอบด้วยถ้อยคำสั้น ๆ แต่กินความมาก และโดดเด่นที่เนื้อความ

เช่น คมในในฝัก ไชในหิน ไกล่เกลือกินต่าง ฯลฯ การคิดสร้างสำนวนขึ้นในภาษาก็เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในโอกาสต่าง ๆ เช่น สั่งสอนให้ลูกหลานประพฤติแต่สิ่งที่ดีงาม หรือใช้สื่อความรู้สึกนึกคิดที่ต้องการตำหนิ ล้อเลียน เยาะเย้ย ประชดประชัน

พจนานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ก็ได้ให้ความหมายของ “สำนวน” ว่า “ถ้อยคำที่เรียบเรียง, โวหาร, บางทีก็ใช้ว่าสำนวนโวหาร เช่น สารคดีเรื่องนี้สำนวนโวหารดี ความเรียงเรื่องนี้สำนวนโวหารดี ความเรียงเรื่องนี้สำนวนลุ่ม ๆ ดอน ๆ; คติ เช่น ปิดสำนวน; ถ้อยคำหรือข้อความที่กล่าวสืบทอดกันมาช้านานแล้ว มีความหมายไม่ตรงตามตัวหรือมีความหมายอื่นแฝงอยู่ เช่น สอนจะเซให้ว่ายน้ำ ราไม่ตีโทษปี่โทษกลอง, ถ้อยคำที่แสดงออกมาเป็นข้อความพิเศษ เฉพาะภาษาหนึ่ง ๆ เช่น สำนวนฝรั่ง สำนวนบาลี, ชื่นเชิงหรือท่วงทำนองในการแต่งหนังสือหรือพูด เช่น สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) สำนวนยาขอบ สำนวนไม้เมืองเดิม; ลักษณะนามใช้เรียกข้อความหรือบทประพันธ์รายหนึ่ง ๆ เช่น อิเหนามีหลายสำนวน บทความ 2 สำนวน...” (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542, หน้า 1187)

รัชนี ขอสัตถิกุล (2560, หน้า 2) กล่าวว่า ในหนังสือพจนานุกรมอเมริกัน คือ Webster's New World Dictionary of the American Language ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “idiom” ไว้ว่า “...an accepted phrase construction, or expression contrary to the usual patterns of the language or having a meaning different from the literal...”

ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนพันธุ์, 2539, หน้า 1) ได้สรุปความแตกต่างระหว่างคำพูดกับสำนวนโดยกล่าวว่า คำพูดนั้นเป็นการสื่อสารอย่างตรงไปตรงมา เข้าใจกันได้ทันที แต่สำนวนคือ การพูดเป็นชั้นเชิง ไม่ตรงไปตรงมา คิดจึงจะเข้าใจ และกล่าวถึงที่มาของสำนวนว่าเกิดจากมูลเหตุต่าง ๆ เช่น ธรรมชาติ การกระทำ เครื่องแวดล้อม อุบัติเหตุ แบบแผนประเพณี ลัทธิศาสนา ความประพฤติ การเล่น เรื่องแปลก ๆ ที่ปรากฏขึ้น นิยาย นิทาน คำสอน พงศาวดาร หรือประวัติศาสตร์ และอื่น ๆ ผู้คนใช้สำนวนเป็นเครื่องอบรมสั่งสอน เตือนสติให้คิด บ้างก็พูดเล่นสนุก ๆ หรือเพื่อกระแทกกระเทียบเปรียบเปรย

จากการให้นิยามต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น ผู้เขียนได้ข้อสรุปและเห็นว่าเมื่อสำนวนมีที่มาเช่นนี้ย่อมหมายความว่าสำนวนใหม่ ๆ เกิดขึ้นได้ตลอดเวลา ในขณะที่สำนวนเก่า ๆ อาจค่อย ๆ สูญหายไป หรือความหมายอาจเพี้ยนไปจากเดิมบ้าง ซึ่งผู้แปลควรตระหนักกับประเด็นดังกล่าวด้วยเพราะมีความสัมพันธ์กับเรื่องของการเข้าใจวัฒนธรรมโดยตรงจนไม่อาจปฏิเสธได้ว่าเมื่อนักแปลภาษาจะเริ่มแปลสำนวนจะไม่มีควมจำเป็นต้องสืบค้นข้อมูลทางด้านวัฒนธรรม ล้อม เฟ็งแก้ว (2544, หน้า 56 อ้างใน สุพรรณิ มณีปิ่น, 2562, หน้า 116) กล่าวว่า ถ้อยคำสำนวนในภาษานั้น สัมพันธ์อยู่กับสภาวะแวดล้อมรอบ ๆ ตัวของผู้ใช้และสภาวะแวดล้อมนั้นอาจก่อให้เกิดถ้อยคำสำนวนขึ้นมาได้ และสำนวนที่ผู้คนใช้กันอาจหมดสมัย คือ สิ้นความนิยมในการใช้ เมื่อสภาวะแวดล้อมเปลี่ยนไป แต่บางสำนวนกลับคงอยู่ในสภาวะที่เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากได้ซึมซับเข้าฝังลึกในใจของผู้ใช้แล้วและมีความเหมาะสมรวมถึงใช้สื่อความได้ดี ยกตัวอย่างเช่นสำนวนว่า “แจ่งสี่เบี้ย” ซึ่งยังคงเป็นที่นิยมใช้อยู่ แท้จริงมาจากวงการเล่นเบี้ยเล่นถั่ว เจ้ามือใช้ถ้วยครอบเบี้ยซึ่งคือหอยชนิดหนึ่งหรือเมล็ดพืช เมื่อผู้เล่นแทงแล้วก็ใช้ไม้เล็ก ๆ แจ่งเบี้ยออกจากกอง ครึ่งละ 4 เบี้ย เรียกว่าแจ่งสี่เบี้ย ปัจจุบันยังใช้กันอยู่ แม้ผู้ใช้อาจจะไม่ได้นึกถึงที่มาของสำนวนแล้วก็ตาม ยกตัวอย่างเช่น “คนาคมนแจ่งสี่เบี้ย เหตุความ

ล่าช้าของโครงการรถไฟความเร็วสูง” ในความหมายว่าชี้แจงรายละเอียด แปลว่า give detail information, elucidate, explain in detail หากแปลโดยใช้ที่มาของสำนวนจะได้ว่า scrape four shells หรือ four seeds ซึ่งไม่ได้ความหมายตามบริบท ดังนั้น เมื่อสำนวนเกิดขึ้นที่โดยอ้อมเป็นเครื่องสะท้อนความคิด ความเชื่อ และวิถีชีวิตของผู้คน ณ ที่นั้น สังคมที่แตกต่างกันย่อมมีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไปด้วย สำนวนภาษาจึงมีที่มาจากวัฒนธรรมเฉพาะของแต่ละพื้นที่ อาจมีความแตกต่างกันไป ทั้งนี้เป็นเรื่องของมุมมองที่ผู้คนในแต่ละสังคมมีต่อสิ่งต่าง ๆ และพฤติกรรมต่าง ๆ ของคนในสังคม เพราะฉะนั้นเมื่อแปลสำนวนของตนเองแล้ว จึงเป็นเรื่องที่ต้องค้นหาแนวทางเพื่อส่งผ่านความคิดต่าง ๆ ไปให้ได้อย่างเหมาะสมที่สุด ยิ่งหากผู้แปลมีความเข้าใจ วัฒนธรรมของสังคมนั้นเป็นพื้นฐานก็จะเป็นตัวช่วยให้งานแปลสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

สุพรรณิ มณีนีน (2562, หน้า 12) ได้เสนอความคิดที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมซึ่งส่งผลต่อการแปลเอาไว้ โดยกล่าวว่า วัฒนธรรมในที่นี้จะแบ่งออกเป็น 2 แบบ คือ 1. วัฒนธรรมพื้นผิว และ 2. วัฒนธรรมแฝงฝัง ซึ่งวัฒนธรรมทั้งสองประเภทนี้เป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน วัฒนธรรมแฝงฝังจะคล้ายกับสิ่งที่เป็นนามธรรมที่แอบซ่อนอยู่กับวัฒนธรรมพื้นผิวที่มีลักษณะเป็นรูปธรรมมองเห็นได้ เช่น ภาพจิตรกรรมฝาผนังกำแพงวัด มิใช่เป็นเพียงภาพวาดเท่านั้น แต่ยังแฝงไปด้วยความคิดความเชื่อทางศาสนา วิถีชีวิต ค่านิยมและอื่น ๆ ประกอบอยู่ด้วย บางอย่างที่ดีเป็นวัฒนธรรมพื้นผิว เช่น การใช้รถยนต์หรูนำเข้าจากประเทศเยอรมันก็อาจมีวัฒนธรรมแฝงฝังประกอบอยู่ด้วย เพราะอาจจะเป็นวัฒนธรรมแฝงฝังแบบสากล และแบบไทย ๆ เช่น นอกจากจะเป็นรถผลิตอย่างมีคุณภาพใช้เทคโนโลยีสูง วัสดุทนทาน ใช้งานได้นาน ก็ยังมีค่านิยมแบบเฉพาะตัวแฝงอยู่ เช่นการใช้รถยนต์ยี่ห้อนี้เป็นค่านิยมของความเป็นชนชั้นสูง ความมั่งคั่ง หูหระ สง่างาม จึงเป็นสัญลักษณ์ของความมีรสนิยม เป็นต้น วัฒนธรรมทั้งสองแบบจึงเป็นสิ่งที่อยู่ร่วมกัน สะท้อนภาพซึ่งกันและกัน ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าเรื่องที่อยู่บนพื้นผิวอาจแปลได้ง่ายกว่าเรื่องราวที่แฝงอยู่ภายใต้พื้นผิว การแปลแบบตัดสินเพียงภายนอกจะทำให้ได้ข้อมูลไปสู่อีกภาษาหนึ่งก็จริง แต่ถ้าหากแปลจากภายในโดยค้นภูมิหลังประกอบไปด้วย ก็จะทำให้ได้ข้อมูลอีกแบบหนึ่ง เพราะนักแปลจะอยู่ในบทบาทของสื่อกลางข้ามวัฒนธรรม (transcultural mediator) ผู้ที่ต้องทำหน้าที่ถ่ายทอดความหมายเฉพาะตัวในวัฒนธรรมหนึ่งซึ่งเป็นที่รับรู้กันเองในหมู่คนชาติเดียวกันไปสู่ผู้อ่านในอีกวัฒนธรรมหนึ่ง

รัชนิ ซอโสตถิกุล (2560, หน้า 4-5) ได้กล่าวว่า มีสำนวนอังกฤษและสำนวนไทยที่มีความหมายตรงกันหรือคล้ายคลึงกันอยู่มีใช่น้อย ถ้าเป็นสำนวนที่เกี่ยวกับเรื่องทั่ว ๆ ไปที่คนชาติต่าง ๆ เห็นพ้องต้องกัน สำนวนอังกฤษและสำนวนไทยเหล่านั้นจะใช้คำตรงกัน เช่น สำนวนอังกฤษ “lead by the nose” มีความหมายและการใช้คำตรงกับสำนวนไทย “จูงจมูก” และสำนวนอังกฤษ “two-faced” ตรงกับสำนวนไทย “สองหน้า” เป็นต้น ถ้าเป็นสำนวนที่เกี่ยวกับความรู้สึกนึกคิดทั่ว ๆ ไป และเจ้าของภาษาเปรียบความรู้สึกนึกคิดนั้น ๆ กับสิ่งต่าง ๆ ซึ่งอาจจะแตกต่างกันไปเล็กน้อยตามสิ่งแวดล้อมหรือค่านิยม สำนวนอังกฤษและสำนวนไทยประเภทนี้จะมี ความหมายตรงกันและใช้คำต่างกันเล็กน้อย เช่น ถ้าสำนวนอังกฤษใช้สิ่งใดมาเปรียบสำนวนไทยจะใช้สิ่งมาเปรียบแทน ดังสำนวนอังกฤษ “wake a sleeping lion” ตรงกับสำนวนไทย “เหยื่อหลับ” และสำนวนอังกฤษ “bald as a coot” ตรงกับสำนวนไทย “ล้านเหมือนนกตะกรุม” “coot” เป็นนกในเขตอบอุ่น ส่วน “นกตะกรุม” เป็นนกในเขตร้อน แต่มีลักษณะเหมือนกัน คือไม่มีขนที่กลางหัว นอกจากนี้ยังมี

สำนวนอังกฤษและสำนวนไทยซึ่งกล่าวถึงความคิดหรือสิ่งเดียวกัน แต่เปรียบกับสิ่งที่ต่างกัน ทั้งนี้เพราะสิ่งที่ต่างกันนั้น อาจจะมีลักษณะหรือให้แง่คิดที่เหมือนกันหรือคล้ายกัน เช่น สำนวนอังกฤษ “nip in the bud” มีความหมายตรงกับสำนวนไทย “ตัดไฟแต่ต้นลม” และสำนวนอังกฤษ “jump from the flying pan into the fire” มีความหมายตรงกับ “หนีเสือปะจระเข้” ฉะนั้นถ้าจะแบ่งสำนวนอังกฤษที่มีความหมายคล้ายคลึงกับสำนวนไทยตามลักษณะคำที่ใช้เป็นส่วนประกอบของสำนวนก็จะแบ่งออกได้เป็นสามประเภท คือ สำนวนอังกฤษและสำนวนไทยที่มีความหมายและการใช้คำคล้ายคลึงกัน สำนวนอังกฤษและสำนวนไทยที่มีความหมายคล้ายคลึงกันแต่ใช้คำต่างกันเล็กน้อย สำนวนอังกฤษและสำนวนไทยที่มีความหมายคล้ายคลึงกันแต่ใช้คำต่างกัน ด้วยเหตุนี้ผู้ส่งสารในสังคมเดียวกันย่อมเข้าใจกันได้ง่าย แต่หากเป็นการส่งสารข้ามภาษาข้ามวัฒนธรรม ผู้แปลต้องหาหน่วยความหมายที่แท้จริงของสำนวนก่อน นอกเสียจากว่าสำนวนนั้น ๆ มาจากพื้นฐานทางความคิดที่คล้ายคลึงกัน มีมุมมองแบบเดียวกัน หรือมีหน่วยความคิดที่เป็นข้อเท็จจริงที่เป็นสากลเป็นที่รับรู้เข้าใจแบบเดียวกันทั่วโลก เมื่อเป็นสำนวนจากหน่วยความคิดที่เป็นสากลเช่นนี้การแปลย่อมทำได้โดยง่าย แต่ถึงอย่างไรก็เป็นการนำเนื้อหาหน่วยความคิดอันเป็นสากลนั้นมาแสดงออกในรูปแบบของความเฉพาะตัวจากสิ่งที่ปรากฏอยู่ในสังคมของตน

ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนพันธุ์, 2539 อ้างใน สุพรรณิ มณีปิ่น, 2562, หน้า 117) ได้ยกตัวอย่างสำนวนที่มีมโนทัศน์คล้ายคลึงกันเปรียบเทียบให้ดู โดยแปลแบบคำต่อคำ เช่น

ภาษา	มโนทัศน์ เหตุ → ผล
ภาษาไทย	ดูช้างให้ดูหาง ดูนางให้ดูแม่
ภาษาฮิบรู	แม้อย่างไร ลูกสาวก็อย่างนั้น
ภาษาอังกฤษ	ไก่แก่ขันอย่างไร ไก่อ่อนก็ขันอย่างนั้น
ภาษาฝรั่งเศส	เกิดจากแม่ไก่ ก็ย่อมชอบคุ้ยเขี่ย
ภาษาญี่ปุ่น	ไข่กบ ก็ต้องเป็นลูกกบ

ตาราง 1: สำนวนในภาษาต่าง ๆ ที่มีมโนทัศน์คล้ายคลึงกัน

ตารางนี้เป็นสำนวนที่แสดงให้เห็นถึงมโนทัศน์ทางความคิดที่ไปในทำนองเดียวกัน เมื่อต้นเหตุเป็นเช่นไร สิ่งที่จะตามมาก็จะเป็นไปในทำนองเช่นนั้น อาจจะมีแตกต่างก็ตรงการยกตัวอย่างเปรียบเทียบที่ต่างกัน นั่นก็เป็นเพราะสาเหตุด้านสิ่งแวดล้อมของแต่ละวัฒนธรรม ดังนั้นผู้แปลจึงละเอียดไม่ได้ในด้านความเข้าใจสำนวน เพราะเมื่อแปลผิดความ ความหมายอาจจะแปลผิดไปได้เพราะทุก ๆ สำนวนย่อมมีที่มาที่ไปทั้งสิ้น

ในที่นี้ผู้เขียนจะยกตัวอย่าง การแปลสำนวนที่ผู้แปลไม่ได้คำนึงถึงที่มาของสำนวน แต่แปลไปตามความหมายโดยอัตโนมัติตามบริบทความหมาย จากหนังสือ ภาษา วัฒนธรรมกับการแปล: ไทยอังกฤษ ของศาสตราจารย์สุพรรณิ มณีปิ่น (สุพรรณิ มณีปิ่น, 2562, หน้า 118) ที่ได้ยกตัวอย่างเอาไว้ในข้อ ก-ง ดังนี้

ก) **ก่อหวอด** หมายถึง การที่ปลากัดตัวผู้สร้างฟองอากาศขึ้นมาเพื่อให้ตัวเมียวางไข่ในขั้นตอนการผสมพันธุ์ หรือสร้างฟองอากาศขึ้นมาในขณะที่กำลังเตรียมพร้อมที่จะต่อสู้อยู่ เป็นสำนวนหมายถึง ก่อการผสมพันธุ์หรือ

สร้างฟองอากาศขึ้นมาในขณะที่กำลังเตรียมพร้อมที่จะต่อสู้ เป็นสำนวนหมายถึงก่อการ เตรียมการเพื่อทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ประท้วง ดังนั้นแปลเป็นภาษาอังกฤษได้ว่า “brew, prepare, devise, plan, be in the process, form, plot” ขึ้นอยู่กับบริบท

ข) **คร่ำหวอด/คร่ำหม้อ** หมายถึง ปรากฏที่เคยก่อหวอดมาแล้วหลายครั้ง เชี่ยวชาญมีประสบการณ์มาแล้ว ผู้ที่คร่ำหวอดอยู่ในวงการต่าง ๆ จึงหมายถึง ผู้ที่มีความเชี่ยวชาญในวงการนั้น ๆ จึงน่าจะแปลเป็นภาษาอังกฤษได้ว่า “experienced” หรือ “skilled” ถ้าเป็นคนก็คือ “old hand, old timer หรือ veteran” คือผู้ที่ผ่านประสบการณ์มาแล้ว

ค) **ลูกหม้อ** หมายถึง ปรากฏชั้นดีที่ผ่านการคัดเลือกและพัฒนาสายพันธุ์มาอย่างประณีต เป็นสำนวนเปรียบเทียบกับผู้ที่ได้รับการอบรมบ่มเพาะหรือพัฒนาขึ้นมาในองค์กรให้รู้งาน มีประสบการณ์เป็นปรากฏที่กัดได้ทน เป็น “fish spawned in captivity” เปรียบเทียบคือ คนที่ทำงานมานานเก่าแก่หรือเป็น “senior officer” หรือคนที่ได้รับการฝึกฝนจากองค์กร (well-trained from a place)

ง) **พอง** หมายถึง อาการที่ปลากัดคลีคลีและหางออกให้ดูน่าเกรงขาม แสดงความพร้อมจะต่อสู้ บางตัวก็แรงสีให้เข้มข้น “erect, raise, swell, expand, look intimidating, ready to fight” อาการเช่นนี้เป็นสำนวนเปรียบเทียบกับอาการอวดเบ่ง เย่อหยิ่ง จองหอง วางก้ามของคน “arrogant (manner), puffed up with pride หรือ inflated with pride”

นอกจากนี้ ผู้เขียนเห็นว่าการใช้ภาษาที่อยู่ในชีวิตประจำวัน เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างที่ผู้แปลอาจจะเลยไม่ได้แยกแยะว่าคำหรือข้อความใดเป็นสำนวนที่ใช้ในการเปรียบเทียบ แต่กลับมองเป็นคำที่ใช้โดยตรงมาโดยที่ผู้แปลไม่ได้คำนึงถึงที่ไปที่มาของสำนวน แต่กลับแปลโดยมุ่งที่การสื่อความหมายเป็นหลักให้ครบถ้วนใจความ ดังนั้นผู้แปลจึงจำเป็นต้องเข้าใจ “ความหมายตามบริบท” (contextual meaning) ด้วย ในภาษาอังกฤษและภาษาไทยตามตัวอย่าง 12-15 นี้

12) “Despite his sweet talk, Harry was unable to get Helen to marry him.”

13) “You can’t sweet talk me out of buying a fur coat,” said the wife to her husband.”

14) “ถ้าคุณหลงฟัง คำหวาน ๆ ของเธอ สักวันหนึ่ง คุณจะต้องเดือดร้อนแน่

15) “อย่ามาทำ ปากหวาน เลย ผมรู้เท่าทันคุณหมด”

(รัชณี ซอโสติกุล, 2560, หน้า 141)

จากตัวอย่างสำนวนว่า “sweet talk”, “คำหวาน”, “ปากหวาน” มีความหมายว่า คำพูดหรือการพูดที่ไพเราะ สุภาพ ยกย่องสรรเสริญผู้ฟัง แต่ไม่จริงใจ เป็นการประจบเพื่อหวังจะได้บางสิ่งบางอย่าง ซึ่งคนอังกฤษ คนอเมริกัน และคนไทย มีความคิดตรงกันในการเปรียบเทียบคำพูดที่ไพเราะ ยกย่องสรรเสริญผู้ฟังเป็นเชิงประจบ ไม่จริงใจว่าเป็นคำพูดที่หวาน สำนวนภาษาอังกฤษ “sweet talk” ที่ใช้เป็นคำนามจึงตรงกับสำนวนภาษาไทย “คำหวาน” และที่ใช้เป็นกริยาตรงกับสำนวนภาษาไทย “ปากหวาน” หมายถึง พูดจา

อ่อนหวาน สำนวนนี้มีความหมายสองประการ ความหมายแรก หมายถึง พูดจาอ่อนหวานจริง ๆ ความหมายที่สอง หมายถึง พูดหวานเพื่อประจบไม่ได้จริงใจ ความหมายที่สองนี้ตรงกับความหมายของสำนวนภาษาอังกฤษ “sweet talk” เมื่อใช้เป็นกริยา (รัชนิ ซอโสตถิกุล, 2560, หน้า 141) ผู้เขียนเห็นว่าเป็นเพราะสำนวน คือ การใช้คำมีความหมายในเชิงเปรียบเทียบ หากผู้แปลเข้าใจความหมายได้ตามบริบท การแปลก็จะให้ความหมายครบบรรณและยังผู้แปลเข้าใจลึกซึ้ง รู้ที่ไปที่มา ความผิดพลาดย่อมไม่เกิดขึ้น แม้เป็นเรื่องที่เป็นความเฉพาะตัวทางวัฒนธรรมก็ตามผู้แปลย่อมแปลได้ความหมายในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตาม สุพรรณิ มณีปิ่น (สุพรรณิ มณีปิ่น, 2562, หน้า 118) ได้เสนอว่า การบอกเล่ามโนทัศน์ความหมายแฝงและระดับของความหมายที่มีเรื่องราวของวัฒนธรรมประกอบอยู่มากมายให้คนที่อยู่ต่างวัฒนธรรมกันเข้าใจเท่าเทียมกันอาจจะเป็นเรื่องที่ซับซ้อน ผู้แปลต้องสะท้อนความคิดอ่าน ความเชื่อ ทศนคติ หรือมุมมองที่ผู้คนในชาตินั้น ๆ มีต่อสิ่งต่าง ๆ ในคำกล่าวที่เป็นสำนวนอย่างสั้น ๆ อาจไม่มีกลยุทธ์สำเร็จรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งที่ใช้ได้กับการแปลสำนวนทุกสำนวนตลอดไป ผู้แปลต้องใช้วิจารณ์ญาณหามาตรการเฉพาะกิจของตนในการแปลแต่ละครั้ง ต้องยืดหยุ่นปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ เนื่องจากภาษาแต่ละภาษาล้วนมีความหลากหลายตามลักษณะทางสังคมของผู้พูด กล่าวคือ ภาษาแตกต่างกันได้ตามกลุ่มผู้พูดที่ต่างกันในด้านต่าง ๆ เช่น อายุ เพศ อาชีพ รายได้ การศึกษา ถิ่นที่อยู่ ชนชาติพันธุ์ และศาสนา นอกจากนี้ ภาษายังแปรตามสถานการณ์ในการใช้ภาษา เช่น แปรตามเรื่องที่พูด และตามความสัมพันธ์ระหว่างคู่สนทนา ตลอดทั้งภาษาเป็นลักษณะหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมในสังคมของผู้พูด ผู้แปลจึงต้องเข้าใจลักษณะภาษาที่หลากหลายด้วยปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมตามที่ปรากฏในต้นฉบับ และรู้จักเลือกใช้คำศัพท์ โครงสร้างประโยค ความหมาย ตลอดทั้งลีลาภาษาเพื่อให้การแปลได้อย่างสมดุลในภาษาเป้าหมาย (ดิยุ ศรีนราวัฒน์ และชลธิชา บำรุงรักษ์, 2558, หน้า 328) นิวมาร์ค (Newmark, 1981, p. 21) ได้เสนอความเห็นไว้ว่า หากถ้อยคำในภาษาต้นฉบับใช้ภาษาที่ผิดจากมาตรฐานมากเกินไป ผู้แปลควรเลือกแปลแบบเน้นการสื่อสารมากกว่าการพยายามคงรูปภาษาให้เทียบเคียงกับต้นฉบับ นอกจากนี้ ความแตกต่างของภาษาซึ่งมีผลต่อการแปล นิวมาร์ค (Newmark, 1996 อ้างใน ดิยุ ศรีนราวัฒน์ และชลธิชา บำรุงรักษ์, 2558, หน้า 328) ได้ยกตัวอย่างภาษาอังกฤษรวมทั้งอีกหลายภาษาของประเทศที่มีความก้าวหน้าด้านอุตสาหกรรมว่าจะมี “ศัพท์เทคนิค” (technical term) ใหม่ ๆ จำนวนมากที่รองรับการสื่อความหมายตามเทคโนโลยีแขนงต่าง ๆ นั้น เมื่อต้องแปลข้ามภาษาไปยังภาษาอื่น ๆ ของประเทศที่ยังไม่มีโครงสร้างพื้นฐานและเทคโนโลยีสมัยใหม่อาจทำให้ย่อมเกิดปัญหาในการแปลได้ แต่หากใช้ภาษาอังกฤษเป็นภาษาปลายทาง เช่น แปลจากภาษาเยอรมันเป็นภาษาอังกฤษสำหรับการสื่อสารในบางประเทศก็จะช่วยแก้ข้อจำกัดนี้ได้ อย่างไรก็ตาม เนื่องจากการแปลข้ามภาษาอย่างเท่าเทียมและครบถ้วนไม่อาจกระทำได้ในทุกกรณี อันเนื่องมาจากความแตกต่างระหว่างภาษาและวัฒนธรรมของผู้ส่งสารและของผู้รับสาร ผู้แปลจึงจำเป็นต้องแปลด้วยความรอบคอบและเอาใจใส่ในรายละเอียด โดยเฉพาะประเด็นด้านวัฒนธรรมที่แตกต่างหากงานแปลนั้นมีเรื่องวัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญ

นอกจากนี้กลยุทธ์การแปลสำนวนเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่สำคัญต่อการแปลสำนวน ดังที่ผู้เขียนได้นำเสนอไปแล้วในหัวข้อที่ 4 (กลยุทธ์การแปลสำนวนไทย) ผู้แปลควรเชื่อมโยงกับบริบทที่สำนวนนั้น ๆ ปรากฏร่วมอยู่ด้วยเป็นหน่วยทางความหมาย คนที่อยู่ในวัฒนธรรมเดียวกันจะรู้เรื่องเดียวกัน มีอารมณ์ความรู้สึกอย่าง

เดียวกันจะเข้าใจหน่วยความหมายได้ดีเท่ากัน (Baker, 2011, p. 67-70) ดังตัวอย่างเช่น สำนวน “เกาะ(ติด) แน่นเหมือนปลิง” (stick (cling) to somebody (something) like a leech) ทั้งในภาษาไทยและภาษาอังกฤษในตัวอย่าง 16-17 ดังนี้

- 16) “The police believed that if they followed the criminal, he would lead them to the stolen money, so they stuck to him like leeches wherever he went.”

(รัชนี ขอสัตติกุล, 2560, หน้า 51)

- 17) “เด็กคนนี้เกาะแม่ (ติด) แน่นเหมือนปลิง ไม่ยอมปล่อยให้คลาดสายตาแม้แต่นาทีเดียว”

(รัชนี ขอสัตติกุล, 2560, หน้า 51)

จากตัวอย่าง 16-17 ให้ความหมายว่า ติดตามอย่างใกล้ชิด ไม่ยอมปล่อยให้คลาดสายตาไปไหนสักครู่ เกาะติดแน่น ซึ่งทั้งสำนวนในภาษาอังกฤษและภาษาไทยต่างก็เปรียบเทียบกับ “leech” หรือ “ตัวปลิง” ซึ่งเป็นสัตว์ที่เกาะติดแน่นกับตัวคน และดูดเลือดคนกินเป็นอาหาร เมื่อใช้สำนวนนี้กับคน จึงหมายถึง การติดตามอย่างใกล้ชิด โดยไม่ยอมปล่อยให้คลาดสายตาไปไหนสักครู่ นอกจากสำนวน “เกาะ (ติด) แน่นเหมือนปลิง” แล้ว ยังมีสำนวนที่ใช้ว่า “เกาะ(ติด) แน่นเหมือนตุ๊กแก” ด้วย ซึ่งเป็นสำนวนที่ใช้มากกว่า อาจจะเป็นเพราะตุ๊กแกเป็นสัตว์ที่คนไทยคุ้นเคย รู้จักมากกว่าปลิง ตุ๊กแกเป็นสัตว์เลื้อยคลาน เกาะอยู่ตามฝาเรือนหรือเพดาน มีเท้าที่แผ่ออก เกาะยึดพื้นได้เหนียวแน่นจึงนำมาพูดเป็นสำนวนเปรียบเทียบกับคนที่เกาะแน่นอยู่กับใครหรือสิ่งใดว่า “เกาะแน่นเหมือนตุ๊กแก” หรือจะเป็นอีกหนึ่งสำนวน เช่น “คนไทย pass the buck” หมายความว่า คนไปชอบปิดความรับผิดชอบไปให้คนอื่น ไม่ชอบออกหน้ารับผิดชอบ ซึ่งคนไทยด้วยกันเท่านั้นจึงจะเข้าใจความหมายอันลึกซึ้งที่แฝงอยู่ในอุปนิสัยใจคอของคนชาติเดียวกัน การจะหวังให้คนในวัฒนธรรมอื่นเข้าใจความรู้สึกอันอ่อนไหวลึกซึ้งที่เท่าเทียมกับคนในชาติเดียวกันคงเป็นไปได้ยาก สุพรรณิ มณีปิ่น (2562, หน้า 120) กล่าวว่า ความรู้เรื่องชาติของตนเอง (native knowledge) จะกำหนดให้ใช้สำนวนแสดงความคิดเห็นได้อย่างถูกต้อง เพราะว่าเมื่อแปลสำนวนผู้แปลควรคำนึงถึงช่องว่างระหว่างความเข้าใจ ความละเอียดอ่อนในเรื่องนัยความหมายที่คนในวัฒนธรรมอื่น ๆ ยังเข้าไม่ถึงด้วย ดังนั้นเมื่อแปลแล้วควรตรวจสอบว่าทำให้เข้าใจผิดหรือมีความหมายอื่นแอบแฝงอยู่เพิ่มเติมหรือไม่ เพื่อให้การถ่ายทอดความหมายไปสู่ภาษาแปลนั้นเก็บรายละเอียดและครบความมากที่สุด

บทสรุป

สำนวนเป็นเรื่องเกี่ยวกับค่านิยม ซึ่งเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอตามกาลเวลาและความคิดของคนในสังคม มีสำนวนเก่า ๆ เป็นจำนวนมากที่ได้สูญหายไปไม่ว่าจะเป็นสำนวนไทยหรือสำนวนในนานาภาษาต่างประเทศ อีกทั้งยังมีการเกิดขึ้นใหม่ของสำนวนในปัจจุบันซึ่งสำนวนเมื่อเกิดขึ้นมาใหม่ในระยะเวลาหนึ่งก็เป็นที่น่าสนใจเปรียบเสมือนเป็นเครื่องมือกักเก็บภาษา วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อของคนในสังคมนั้นไว้ ดังนั้นเมื่อนำหลักการทางด้านภาษาศาสตร์กับการแปลภาษามาประยุกต์ใช้เพื่อ

ถ่ายทอดความหมายจากภาษาต้นทางไปยังภาษาปลายทางจึงเป็นกระบวนการสำคัญยิ่ง แม้ว่าการแปลภาษาจะไม่ใช่องค์ความรู้ที่แปลกใหม่ก็ตาม แต่การที่ผู้แปลจะมีความรู้ความสามารถในการแปลจากภาษาหนึ่งไปอีกภาษาหนึ่งก็มีไม่ใช่ง่าย เพราะจำเป็นต้องทราบกลยุทธ์ที่เหมาะสม และต้องตระหนักมากกว่าการที่จะสื่อสารให้ผู้รับสารเข้าใจได้ เนื่องจากผู้รับสารย่อมต้องเข้าถึง เข้าใจความหมายอย่างครบถ้วน และได้รรถรสจากการแปลไปในเวลาเดียวกัน ในบทความนี้ผู้เขียนจึงนำเสนอให้เห็นว่าการแปลสำนวนไทยผู้แปลควรคำนึงในประเด็นต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นธรรมชาติของภาษา หลักการทางภาษาศาสตร์กับการแปลภาษาหรือประเด็นด้านภาษาศาสตร์ กลยุทธ์ต่าง ๆ ในการแปลสำนวนภาษาไทย รวมไปถึงความเข้าใจวัฒนธรรม ที่นำมาเป็นพื้นฐานในการคิดว่าการแปลไม่ใช่เพียงแค่รู้ภาษาจะทำให้เข้าใจได้ แต่ต้องอาศัยองค์ประกอบหลายประการมาสนับสนุนกัน ก็เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพในการแปลภาษาต้นฉบับมาสู่ภาษาฉบับแปลได้ครบถ้วนมากที่สุด

เกี่ยวกับผู้เขียน

สวัสดชัย คชเพด: อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

บรรณานุกรม

- ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนพันธุ์). (2539). *สำนวนไทย*. กรุงเทพฯ: สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น) ดวงกลม.
- ดิษฐ์ ศรีนราวัฒน์ และชลธิชา บำรุงรักษ์. (2558). *ภาษาและภาษาศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นันทนา วงษ์ไทย. (2561). *ภาษาและความหมาย*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ เค.ซี.อินเตอร์เพรส.
- รัชนี้ ซอโสติกุล. (2560). *สำนวนอังกฤษและสำนวนไทยที่มีความหมายคล้ายคลึงกัน*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รัชนี้โรจน์ กุลอำรง. (2552). *ความรู้ความเข้าใจเรื่องภาษาเพื่อการแปล: จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). *พจนานุกรมภาษาไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์.
- วรวิทย์ วัชรานนท์. (2544). *การศึกษารูปภาษาที่ใช้เป็นสำนวนในไทยในปัจจุบัน* (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศิลปากร).
- วิชญ์ กอปรสิริพัฒน์. (2549). *การแปลตามหลักภาษาศาสตร์*. มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- วีรพงศ์ มีสถาน. (2563). *สำนวนไทย ที่ไปที่มา*. นครปฐม: พรินเทอรี ศาลายา.
- ศยามล ศรสวรรณศรี. (2553). *การแปลสำนวนในวรรณกรรมชุดนารีเนย เรื่อง ตู๊พิศวง และผจญภัยพันทะเล เป็นภาษาไทย โดย สุมณา บุญยะรัตเวช* (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล).
- สัณณวี สายบัว. (2560). *หลักการแปล*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สุพรรณิ ปันมณี. (2562). *ภาษา วัฒนธรรม กับการแปล: ไทย-อังกฤษ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุริยา รัตนกุล. (2555). *อรรถศาสตร์เบื้องต้น*. นครปฐม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สมศีล ฌานวงศ์. (2540). *ศัพท์สารานุกรม (lexicology)*. กรุงเทพฯ: สถาบันภาษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Armstrong, N. (2005). *Translation, Linguistics, Culture: A French-English Handbook*. Clevedon: Multilingual Matters Ltd.

- Catford, J.C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. London: Oxford University Press.
- Baker, M. (2011). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. London and New York: Routledge.
- Bell, R. T. (1991). *Translation and Translating: Theory and Practice*. New York: Longman.
- Larson, M.L. (1998). *Meaning –Based Translation*. 2nd Edition. Lanham: University Press of America, Inc.
- Longacre, R.E. (1983). *The Grammar of Discourse*. New York, London: Plenum Press.
- Newmark, P. (1981). *Approaches to Translation*. Oxford: Pergamon Press.
- Nida, E. A. (1969). Science of Translation. *Language*, (45)3, 483-498.